

Är kulturarv värda att bevara?

En analys av kulturarv genom ett närmare studium av Irak
2003-2007

CD uppsats i arkeologi ht 2008
framlagd vid Lunds universitet,
Institutionen för arkeologi och antikens historia
av Elin Heinerud
Handledare: Bodil Petersson

“The past is always changing, only the future is imutable”¹

¹ Stewart i Kane, Susane, 2003 s.1.

Innehållsförteckning

Abstract.....	. 5
1. Inledning.....	. 6
2. Syfte och målsättning.....	. 6
2.1. Definitionen av ett kulturarv.....	. 7
2.2. Problemformulering och frågeställning.....	. 7
2.3. Material och källor.....	. 8
2.3.1. Begränsning för ett objektivt synsätt.....	. 9
2.4. Teori.....	. 9
2.5. Metod.....	. 10
3. Bakgrund.....	. 12
3.1. Iraks arkeologiska historia, i korthet.....	. 12
3.2. Nutida historia.....	. 14
3.3. Museal verksamhet och forskning i Irak.....	. 16
4. Irakiska kulturarv 17
4.1 Plundringen.....	. 17
4.1.1. Bagdads historiska museum efter 2003.....	. 20
4.1.2. USA och kulturarven.....	. 21
4.2 Marknaden för arkeologiska föremål.....	. 24
5. Kulturarvsbehandling.....	. 27
5.1. Reglering av kulturarvsbehandling.....	. 27
5.2. Vad har UNESCO gjort för att skydda Iraks kulturarv?	. 28
5.3. Iraks kulturarvsdebatt jämfört med Sveriges.....	. 29
6. Orientalism och postkolonial teori; varför tas kulturarv från Irak?	. 30

7. Analys.....	. 31
7.1. Warkvasen.....	. 32
7.2. Kilskriftstavor.....	. 37
7.3 Armbandet från Nimrud.....	. 38
8. Slutsats.....	. 40
9. Sammanfattning.....	. 45
10. Avslutning.....	. 46
11. Litteraturförteckning.....	. 47

Abstract

This thesis was created in an attempt to examine the concept of cultural heritage. What is Cultural heritage to us and why do we treat it in the different ways we do? In my attempt to find an answer to this I have chosen to concentrate my interest on a situation where historical objects have been preserved as well as destroyed, Iraq 2003 until 2007. In my research I have divided the Iraqi cultural heritage in three different groups based on the different treatments they were exposed to during the occupation of Bagdad and the aftermath. For each group I have chosen one object or a category of objects to be a representative examined. I have also examined them all together, and the role they play in the world surrounding them to understand if and why the Iraqi cultural heritage is important. My conclusion after having written this essay is that cultural heritage is a hermeneutic construction, dependent in us all for its relevance. It is impossible to find an answer to why cultural heritage is important since the answer always will be subjective and depending on the situation in which the question was posed.

1. Inledning

Är kulturarv värda att bevara? Titeln känns kanske en aning provocerande om man som jag intresserar sig för och tycker mycket om historia och historiska föremål. Jag måste dock ställa mig frågan vad allting syftar till, vårt bevarande, vårt samlande av kulturella föremål. Varför samlar vi på och intresserar oss för kulturarv och ser till att de bevaras för kommande generationer? Vilken funktion fyller kulturarven hos oss människor? För att förstå varför kulturarv bevaras och varför vi genom lagstiftning och olika internationella och nationella organisationer gemensamt strävar efter att försöka bevara så många som möjligt har jag valt att analysera en situation när kulturarv både förstörs och bevaras. Platsen jag valt att analysera är Irak mellan 2003 och 2007.

2. Syfte och målsättning

Jag vill med min uppsats problematisera bevarandet av kulturarv. Varför skall vi bevara kulturarv? Vad syftar det till? De arkeologiska föremål vi finner och de platser som undersöks och monument som vittrar sönder av miljögifter, varför är det viktigt att vi bevarar dem?

Jag vill med min uppsats komma fram till varför det är viktigt, eller oviktigt att bevara kulturarv. Dels eftersom tankarna upptagit mig sedan en lång tid och det därför på ett personligt plan varit viktigt att undersöka frågan men även för att jag anser det vara en fråga för kulturbranschen i stort. Eftersom jag mött så många (främst unga) människor i Sverige som inte har förståelse för ett levande kulturarvs självändamål känns det för mig viktigt att ställa mig själv frågan om kulturarv är viktigt. Förmår vi inte att för oss själva och andra formulera varför kulturarv är viktiga och relevanta kan vi heller inte påstå att vår kulturbevarande verksamhet fyller en funktion, förutom för att tillfredställa en klubb för inbördes beundran. Kan vi inte föra ut ett budskap eller en förståelse av varför kulturarv är viktigt att bevara, då är inte heller kulturarv viktiga att bevara, då har de ingen plats i samhället. När jag vänder och vrider på frågan vill jag gärna förklara bort bristen på historiskt/kulturellt intresse hos de svenska medborgare jag baserat min iakttagelse på med att själva oförståelsen i sig är kulturellt betingad. Att den grupp människor i Sverige som har fått mig att göra iakttagelsen att kulturarv inte fyller en funktion²

² Iakttagelsen gällande bristen på behov att markera sina egna kulturella rötter och sin egna etniska identitet hänger kanske samman med vilka människor jag kommer i kontakt med. I huvudsak rör det sig om privilegierade medborgare som rör sig över land och kulturgränser. Hade jag baserat mina iakttagelser på en grupp människor från

kanske inte skulle existera i ett land mer utsatt för konkurrens eller krig.

För att undersöka hur det förhåller sig med detta har jag valt att titta närmare på Irak, på många sätt Sveriges motpol i dagsläget. Vad betyder kulturarvet där? Hur har det behandlats under den senaste tiden? För att få svar på om kulturarv bör eller inte bör bevaras gör jag alltså ett studium av Irak, ett land där viktiga kulturskatter och arkeologiskt intressanta områden förstörs varje dag. Skall vi agera eller inte agera för att bevara Iraks kulturarv, bör vi agera över huvud taget om inte kulturarv fyller en stor funktion hos den vanliga medborgaren i hennes dagliga liv?

2.1. Definitionen av ett kulturarv

För att rätt förstå de resonemang som jag gör i denna uppsats är det nödvändigt att jag först klargör vad jag menar med ordet kulturarv. Ett kulturarv är för mig ett arv och en historia, viktig för den privata men även den offentliga självbilden i vilken vi alla har del, det vill säga en social konstruktion vilken vill ge oss en känsla av grupptillhörighet och trygghet³. Ett kulturarv kan även definieras som ett världsarv ”ett kulturminne eller naturminne som är så värdefullt att det är en angelägenhet för hela mänskligheten”⁴ Ett kulturarv skapas och tillskrivs olika, ofta etniskt definierade grupper. Etnicitetsbegreppet kan vara en viktig del av skapandet av nationsstaten och nationalismen⁵. Kulturarvet kan alltså användas aktivt för att konstruera maktstrukturer. Kulturarvet kan därför även vara en bricka i människans maktspel.

2.2. Problemformulering och frågeställning

Min frågeställning lyder; ”är kulturarv värda att bevara?” Detta skall jag besvara genom att undersöka olika föremål i Irak som bevaras eller förstörs. Irak har jag valt eftersom en krigssituation ställer mycket på sin spets och det blir lättare att se om kulturarven har betydelse för människan och hur denna betydelse ser ut i en sådan situation. Varför behandlas kulturarven som de gör? Varför bevaras vissa men inte andra? Vad syftar det till att försöka bevara kulturarv?

en del av samhället där styrka och grupptillhörighet är viktigare att manifesteras hade jag kanske aldrig stått tvivlande inför poängen med att markera kulturell tillhörighet med kulturarv. När konkurrensen hårdnar växer behovet av att visa vem man är och vilka man har med sig i sitt ”lag”, enligt min erfarenhet. Jag är m.a.o. medveten om min egna kulturella kontext vilken färgar min analys.

³ Daes 1993 i Oestigaard, Terje, 2007 s. 150.

⁴ www.raa.se

⁵ Oestigaard, Terje, 2007 s.21, 29, han använder sig av exemplet Israel Palestinakonflikten för sin analys av kulturarvets betydelse i konfliktområden.

Detta är frågor som jag skall besvara i min uppsats efter bästa förmåga.

2.3. Material och källor

Eftersom Irakkriget utbröt för inte alltför länge sedan har jag funnit mycket information och många uppgifter på Internet som jag behövt för att förstå och kartlägga vad som händer och hände i landet. Jag förstår dock att denna typ av information behöver läsas kritiskt och källgranskas innan den används eftersom det inte alltid är helt lätt att finna ansvarig utgivare för sidan eller artikeln i fråga. Det kan även vara svårt att veta vem författaren är och vad han eller hon vill uppnå med artikeln. Därför har jag använt mig av artiklar som redan godkänts av välkända organisationer som exempelvis, UNESCO⁶ och Riksantikvarieämbetet, olika universitet runt om i världen, eller olika välkända dagstidningar. Riksantikvarieämbetet har även fungerat som källa och inspiration för mig i och med att jag under uppsatsperioden jobbade på Gamla Uppsala museum och Glimmingehus och därigenom fick insyn och fördjupad förståelse för hur Sverige som land och Riksantikvarieämbetet som organisation agerar i frågan *om* och *hur* vi vill bevara de svenska kulturarven. Jag har även funnit mycket information kring ämnet kulturarv och då speciellt kulturarven i Irak genom ”vanliga” artiklar i pappersform. Det har även varit viktigt för mig i min uppsats att jag fick höra en föreläsning som hölls på British museum⁷ av Donny George, före detta Irakisk riksantikvarie och intendent för Bagdads historiska museum. En annan muntlig källa jag använt mig av är Pat Marinos (intendent på Medelhavsmuseet i Stockholm) guidning genom museets samlingar⁸. Gällande dessa båda källor har jag alltså tillgång till förstahandsinformation. Uppsatsen baseras dock till största del på traditionell litteratur samt elektronisk sådan. I min litteratursökning har jag använt mig av Lovisa, Lunds universitets biblioteks sökmotor, samt Disa, en motsvarande Internetfunktion som visar tillgänglig litteratur för alla Sveriges universitet och högskolor. De sökord som förekommit mest frekvent i mina litteratursökningar är; Irak, museum, Bagdad och arkeologi, var för sig eller i kombination. För teoribildningen har jag sökt på ord som postimperialism, hermeutik, postprocessualism, poststrukturalism och postkolonial teori.

⁶ United Nations Educational Scientific and Cultural Organization

⁷ Den 16 november 2006

⁸ Den 11 oktober 2006

2.3.1 Begränsning för ett objektivt synsätt

En definitiv begränsning för ett objektivt synsätt gällande händelserna i Bagdad 2003 är det faktum att jag inte själv var på plats i Irak under våren 2003, utan tvingas förlita mig på andrahandsinformation. Uppsatsen har skrivits med hjälp av västerländska källor av en person som inte besökt platser längre österut än Grekland, vilket inte gör den mindre eller mer korrekt men kan förklara eventuella generaliseringar som uppstått till följd av brist på direktkontakt med landet ifråga och en mer nyanserad kontext.

2.4 Teori

I uppsatsen använder jag mig av ett postprocessualistiskt tankesätt. Med det menar jag att jag analyserar dels de irakiska föremålen och diskuterar deras relevans i kulturarvsdebatten men även att jag sätter mig själv under samma lupp. Hur har min kontext påverkat mig och vilken betydelse har det för vad jag skriver, för vilken litteratur jag valt etc.

Enligt postprocessualismen finns det inte något som kallas den rätta tolkningen. Alla människor tolkar samma text eller samma föremål på ett för individen unikt sätt och det blir alla dessa utsagor tillsammans som får forma en bild av sanningen, eller så nära en bild av sanningen som möjligt⁹. Min tolkning av kulturarvets relevans bli därför inte mindre viktig eller korrekt den tolkning en irakisk eller en amerikansk student skulle formulera. Våra utsagor tillsammans skulle däremot säkert ge en mer nyanserad och komplett bild av det diskuterade. Våra olika bakgrunder skulle samverka för att ge en mer komplett bild eftersom vi säkerligen, på grund av våra olika kulturella kontexter, skulle se på begreppet kulturarv på olika sätt. Eftersom det är svårt att analysera sin egna personliga uppfattning och reaktion vad det gäller just kulturellt nedärvda/överförda tankar och reaktioner är en dialog med andra människor och kulturer ett måste. Med detta vill jag försvara och påvisa att jag, fastän jag inte är irakier kan analysera kulturarv i Irak och fastän jag inte är amerikan kan analysera vilken effekt USA s närvaro och krigföring i Irak har haft och fortfarande har idag för de irakiska kulturarven.

Jag vill även knyta an min uppsats till den hermeneutiska metoden. Detta innebär att man försöker se på det fenomen eller det föremål man diskuterar från så många olika håll som möjligt samt att man skiftar från ett mindre till ett större perspektiv för att genom denna växelvisa

⁹ Hodder, Ian, 1986 s.156.

förändring av perspektivet nå framåt i sin analys. Förhoppningsvis uppnår man genom detta ”perspektivspel” ny kunskap och nya perspektiv. I uppsatsen skiftar jag perspektiv mellan det lilla föremålet och vad behandlingen av det säger om den stora världen. Jag har valt tre föremålsgrupper, typer av kulturarv som förstörs eller bevaras under kriget i Irak (2003-2007). Föremålen ligger till grund för en diskussion om bevarande och förstörelse av kulturarv och varför vi människor väljer att bevara vissa men förstöra andra. På detta sätt växlar jag i min uppsats mellan det lilla och det stora perspektivet för att på det sättet nå ny kunskap.

För att undersöka de krafter som vill bevara kulturarv har jag tittat på instanser och organisationer som UNESCO och Riksantikvarieämbetet (samt andra kulturbevarande institutioner och personligheter). Jag har även tittat närmare på vilken lagstiftning som reglerar behandlingen av kulturarv på nationell och internationell nivå eftersom jag anser den vara formulerad på ett sätt som gynnar bevarandet av viktiga kulturföremål. För att undersöka förstörande krafter i samhället har jag tittat på fenomenen krig, plundring samt handel med antikviteter.

2.5. Metod

Denna uppsats är teoretisk. Med det menar jag att jag använder textmaterial som jag funnit på ämnet kulturarv och Irak och försöker analysera det på ett nytt sätt¹⁰. Texterna är empirin i uppsatsen. Visserligen har jag även ett litet empiriskt material utöver detta, tre analyserade föremål som jag använder för att försöka förklara kulturarvens betydelse och varför vissa föremål bevaras och somliga inte¹¹ i krigets Irak. I huvudsak är detta alltså en teoretisk uppsats.

Hur har jag då valt texter och föremål att analysera?

Texterna har jag valt ut efter att ha läst allt jag kommit över när jag sökt på universitetsbiblioteket i Lunds olika sökmotorer. Jag har sökt på orden: kulturarv, Irak, plundring, arkeologi och antikviteter; ensamma eller i kombination. Jag har även sökt på nätet då jag använt mig av google samt länkar jag funnit via olika universitet. Jag har även fått tips på relevant information av vänner och bekanta. När jag samlat allt textmaterial jag funnit har jag sållat och haft tanken för ögonen att jag skall välja de texter som på olika sätt behandlar kulturarv och förstörelse. För att

¹⁰ Enligt postprocessualismen sätt att välkomna så många olika infallsvinklar och synsätt som möjligt för en så komplett bild av problemet som möjligt.

¹¹ Vilket jag menar är ett aktivt val av oss människor.

ytterligare banta ner textmängden valde jag att bara analysera Iraks kulturarv och dess förstörelse/bevaring.

För att förstå kriget och dess effekt på kulturarvsföremål behövde jag även förstå krigets kontext. Kontexten består i denna uppsats av en historisk bakgrund, en tillbakablick samt en beskrivning av vad krigets förlopp har inneburit för de Irakiska kulturarven 2003 till 2007.

Det finns kulturarvsbevarande krafter i samhället, även under ett krig. Dessa ser jag som krigets motpol i denna fråga. Som representanter för dessa har jag valt UNESCO, Riksantikvarieämbetet här i Sverige samt även internationell lagstiftning som verkar för bevarande av kulturellt viktiga föremål. Jag har också valt att uppmärksamma andra kulturbevarande institutioner (museer m.m.) och personer som verkar för ett bevarande av Irakiska föremål. Allt för att få en så komplett bild som möjligt av vilka krafter som verkar för och vilka som verkar mot de irakiska kulturarvens bevarande. Detta för att förstå hur samhället arbetar för eller mot ett kulturarvsbevarande och för att kunna ta ställning själv till om jag anser att man bör sträva efter att bevara så mycket som möjligt av kulturarven eller om det är en fåfänglig strävan. Jag vill genom detta uppnå ett svar på min frågeställning.

Den historiska bakgrunden för de irakiska föremålen behövs även förstås för att rätt förstå värdet av föremålen, utan sin kulturella och historiska kontext anser jag att de reduceras till sitt materialvärde samt konstnärliga värde. För att förstå det historiska värdet måste vi känna till historien, därav det inledande historiekapitlet. För att förstå hur marknaden ser på historievärdet har jag även läst in mig på antikvitetsmarknaden. De irakiska föremålen går att prissätta enligt marknadsmässiga lagar och detta har enligt mig betydelse för de diskuterade irakiska föremålens bevaring eller förstörelse.

Jag har därmed analyserat hur Iraks kulturarv har hanterats under kriget. Jag har systematiserat dessa samt valt ut tre föremål som representerar resp. kategori.

3 Bakgrund

3.1. Iraks arkeologiska historia, i korthet

” Written evidence from ancient Mesopotamia was larger in sheer bulk, than that of all the rest of the ancient world combined”¹²

Enlig Pat Marino delas Irak traditionellt upp i perioderna bronsålder från 3200f.Kr, (tidiga hjullämningar) till 1300 f.Kr. Efter det infaller en odefinierbar period mellan 1100-talet och 600-talet, då järnåldern inträder i denna del av världen och assyrierna blir det dominerande folkslaget. Det rike vi idag kallar Mesopotamien sträckte sig mellan Eufrat och Tigris, mellan Anatoliska platån i norr, Zagrosbergen i öst och Persiska golfen och den arabiska öknen i söder (se fig.1) ¹³ och det är här man ca 3200 f. Kr utvecklar kilskriften.

Under större delen av 2000 talet dominerar Sumererna kulturellt och språkligt, sedan kom Babylonierna och Assyrierna och sen Perserna, Romarna och Araberna 656 e. Kr vilka gör Bagdad till huvudstad, nära det forntida Babylon. Namnet Irak kommer från denna tid och förknippas med arabernas bosättande i området. Från 749–1300 talet var Irak säte för Abbasid kalifatet (Al- Mansur) och utgjorde då ett av världens största politiska och kulturella maktcentra. Man var dock utsatt för attacker av Djingis- Khan under 1200 talet då Bagdad jämnades med marken 1258 och den sittande Kalifen avrättades. Osmanerna intar området under tidigt 1500 tal och briterna tar över efter det första världskriget, Iraks gränser skapas (fig.4). 1932 blir Irak självständigt men förblir under brittiskt mandat till och med 1958 då en militärkupp störtar den brittiske lydkonungen och landet blev sovjetorienterat. 1979 kom Saddam Hussein till makten.

Det tidigaste vetenskapligt/kulturella intresset för Mesopotamien och det gamla Babylon kom från samtidens kristna¹⁴. De tidigast kända försöken att identifiera bibliska platser gjordes dock så tidigt som på 1100 talet, då det dokumenterats att en Benjamin av Tudela och en Petahiah av Ratisban sökte identifiera lämningar av staden Mosul i norra nuvarande Irak¹⁵. Den tidigast

¹² Benjamin R. Foster, 2003 s.296.

¹³ Mesopotamien inkluderade Assyrien, (norra Irak) och Babylonien, (södra Irak) som i sin tur var delad i Akkad, (nord) och Sumer, (syd), B.R. Foster, 2003 s. 295f, se stycke 15 i denna uppsats.

¹⁴ Zainab Bahrani, 2003 s.165.

¹⁵ Nationalencyklopedin, 1994.

organiserade arkeologiska expeditionen man känner till ordnades vid 1800-talets mitt, samtida med att man lägger bort det gamla samlingsnamnet Orienten och återinför det antika namnet Mesopotamien¹⁶. Ett par år efter denna händelse påbörjades utgrävningar¹⁷ i området för att finna vad man från brittiskt och amerikanskt håll uttryckte som, ”civilisationens vagga”. De expeditionsledande makterna tog med sig alla fynd som gjordes, förutom ett fåtal som lämnas till det ottomanska museet i Konstantinopel, där den officiella makten över området fanns¹⁸. I väst ansåg man sig ha full legitimitet att söka efter sina historiska och kulturella rötter, vilka befann sig österut¹⁹. Man grävde dock av vetenskapliga såväl som ekonomiska skäl och extensiv rovgrävning föregick vid sidan av de vetenskapliga undersökningarna. Brittiska Gertrude Bell var en av dem som tog aktiv del i kampen mot rovgrävning och hon skapade en brittisk antikservice uppbackad av en lagstiftning från 1924²⁰ och som innebar att exceptionella fynd skulle stanna kvar i landet där de påträffats medan övriga föremål skulle delas så jämnt som möjligt mellan fyndlandet och ursprungslandet för den arkeologiska expeditionen²¹. Iraks historiska museum i Bagdad skapades 1923. Den gemensamma historien blev ett verktyg för att försöka överbygga kultursprickor.

I Irak hade dock den rådande historiska bilden av Mesopotamien till stor del, (om inte uteslutande) skapats av européer och i och med det kommit att förknippas med förtryck och kolonialism²². Bilden av den Irakiska kulturhistorien måste därför ha varit mycket komplex för en Irakier att förhålla sig till.

Under de flesta utgrävningar har utgrävningsledarna varit icke-Irakier, vilket ändrades successivt till förmån för Irakier med kompetens och utbildning. Efter det andra världskriget tog det inhemska irakiska arkeologarbetet fart²³ och samlingen i Bagdads historiska museum växte inom ett par år till 20.000 kilskrifttavlor, en siffra som idag är 80.000²⁴ (fig. 2). Det historiska museets

¹⁶ Nationalencyklopedin, 1994.

¹⁷ Utgrävningsledare för dessa tidiga expeditioner var bl.a. Max Mallowan, Agata Christies man.

¹⁸ Foster, Benjamin, R. 2003 s. 297.

¹⁹ ex: stelen från Namasin, ett kungligt Mesopotamiskt monument. British Museum och Louvren är två av de största samlingsplatserna för föremål från denna del av världen. Bahrani, Zainab, 2003 s. 165 f.

²⁰ Hon var även en av de ledande personer som skapade Iraks historiska museum 1923.

²¹ Lagen modifierad sedan 1936 och 1974, Foster. Benjamin, R. 2003 s. 297f.

²² Foster, Benjamin R. 2003 s. 297f. samt Bahrani, Zainab 2003 S.160f.

²³ Eridu, en undersökt förmedeltida plats i Sumer.

²⁴ Kilskriften tas i bruk ca 3300 f. Kr. och tas ur bruk ca år 0, Foster, Benjamin R. 2003 s. 297 ff.

nuvarande byggnad konstruerades 1966 och har plats att rymma både officiella konstutställningar och stora lagerutrymmen. Betydande Irakiska fynd som gjorts i modern tid är bl.a. 1989 års fynd av en orörd gravkammare i Nimrud för minst två assyriska drottningar (fig. 9, 10 och 11) åtföljda av otaliga bruks och konstföremål. 1987 påträffades ett bibliotek med 800 kilskrifttavlor fortfarande ordnade i enlighet med dåtida praxis.

3.2. Nutida historia

Sedan Kuwaitkriget 1990 har Irak på grund av den allt stramare ekonomin tvingats nedprioritera kulturarvsskydd och arkeologiska utgrävningsplatser, museer och byggnader har förstörts och plundrats. Under Gulfkriget plundrades nio lokala museer och 2000 objekt bortfördes, varav man återfick ett knappt dussin. Sanktionerna som följde 1995 gav även de avtryck på antikvitetskyddet. Forskningsklimatet blev även det ytterst beskuret men var sedan tidigare främst ägnat åt den forskning som, liksom hos det gamla Europas feodala furstar, förskönade den ledande eliten, i detta fall Saddam Hussain, som gärna liknade sig vid Nebuchadnezzar den andre²⁵. Saddam beordrade dessutom fysiskt avstånd mellan inhemska studenter och dem med utländsk bakgrund som vistades i landet²⁶, vilket också det måste ha inverkat hämmande på det akademiska utbytet.

²⁵ Nebuchadnezzar var enligt nationalencyklopedins upplaga från 1994 kung i det Nybabylonska eller Kaldeiska riket 604-562 f.Kr. Han intog Jerusalem år 594 f.Kr och bortförde delar av befolkningen i den gammaltestamentliga s.k. "Babyloniska fångenskapen". Han återkom sedan till Jerusalem 586 f.kr. och förstörde staden. Han är även känd för sina stora byggnadsprojekt i huvudstaden Babylon. "Babels torn" och de hängande trädgårdarna blev uppförda på hans initiativ.

²⁶Foster, Benjamin R. 2003 s. 303.

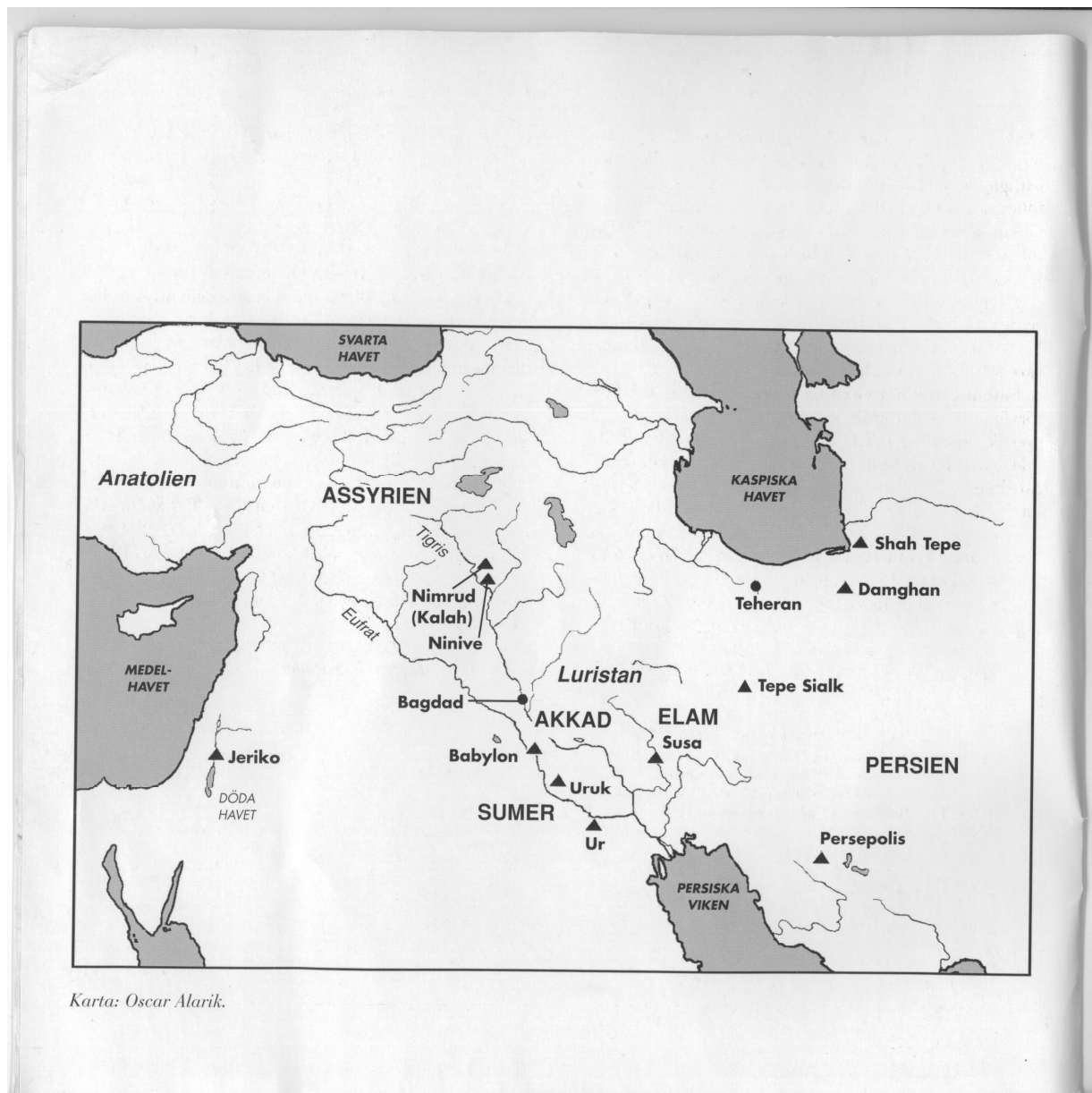

Fig. 1. Karta över Irak

3.3. Museal verksamhet och forskning i Irak

Den 11 oktober 2006 fick jag en guidad visning av Medelhavsmuseets samlingar av Pat Marino, intendent på samma museum. Hon delade med sig av sina kunskaper om antikvitetshanteringen i Irak och Iran och Luristan och hon berättade om hur sigill (fig. 3) och reliefer exporterats från Irak under hela 1900-talet. Ett exemplar finns utställd på Medelhavsmuseet i Stockholm och fler reliefer finns på museer som British museum (fig. 5), Louvren och Glyptoteket i Köpenhamn.

Sigillen fungerade

som en personlig dokumentsignatur för kilskriftsplattor i det mesopotamiska Irak. Kilskriften användes oberoende av språkgrupp (sumererna använde den från ca 3200 f.Kr) och det är idag inte helt klarlagt vilket skriftsätt som är det äldre av hieroglyfer och kilskriften. Man kan dock av arkeologiska fynd sluta sig till att kilskriften var spridd över ett betydligt större område än hieroglyferna och var därför om inte den äldsta så den för tiden mest spridda skriften.

Hon uppgav även att det i samband med Kuwaitkriget 1991 försvann ca 4000 föremål från officiella handlingar, i Irak och Bagdad och att ett okänt antal föremål rovgrävdes och förstördes. Rovgrävandet är fatalt för kilskriftsplattor som i nio fall av tio enbart är torkade och inte brända, vilket innebär att de förstörs vid exponering av sol och luft. Att de inte brändes beror troligtvis på att skriften inte skapades för att bevaras under en längre tid.

Fig. 2. Kilskrift

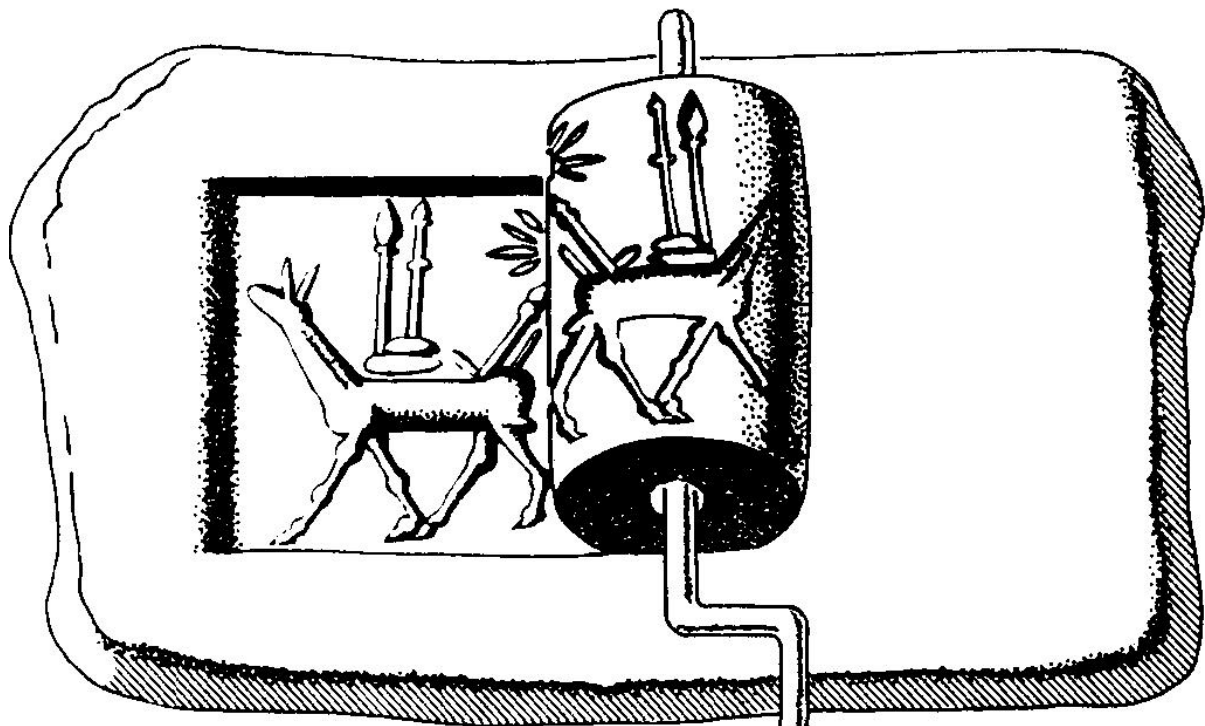

Fig. 3. Stämpelsigill och dess användningsområde (betydligt mindre i verkligheten)

4. Irakiska kulturarv

4.1 Plundringen

” The cultural and historical consequences of the American invasion of Iraq will long outlast the political and economic ones”²⁷

Torsdagen den 8 april 2003 ockuperade en stor grupp irakier museibygnaden i Bagdad²⁸.

Gruppen bestod av tre delar, de vanliga plundrarna som rensade kontorsrummen från allt av värde, de professionella, som tog sig in via ett fönster och var medvetna om vilka föremål som var repliker och vilka som var äkta, samt den grupp som gick direkt till källarförråden. Den senast nämnda gruppen måste enligt Donny George, museichef för Bagdads historiska museum samt Irakisk riksantikvarie, ha haft en intern informatör. De flesta av de mest värdefulla föremålen fanns dock vid denna tid inte längre kvar i byggnaden eftersom museets personal hade

²⁷ Foster, Benjamin R. 2003 s. 309.

²⁸ Donny George, 16-11-2006.

gått händelserna i förväg och flyttat dem till en säkrare plats²⁹.

Vissa plundrade hade tillgång till nycklar som låste upp bl.a. säkerhetsvalven. Nycklarna till den omfattande numismatiska samlingen togs fram ur sitt gömställe men tappades sedan på golvet och återfanns inte eftersom rummet blivit mörklagt³⁰. Tidigt på morgonen den 8 e april lyckades en museitjänsteman få tag på en amerikansk stridsvagn med fyra marinkårssoldater i och övertalade dessa att skjuta några skott vid museet för att skrämja bort plundrarna, vilket stridsvagnsföraren gjorde med lyckat resultat. Emellertid återkom plundrarna efter en halvtimme då stridsvagnen lämnat platsen. Det tog två dagar att totalt länsa museet³¹. Tre dagar efter att det amerikanska intåget började i Bagdad var ca 15.000 föremål stulna, andra låg i bitar på golvet och efter ytterligare tre dagar skyddade USA-ledda trupper museet. Den 16 april stationerades en tankpluton vid museet och ett trettonmannateam började arbeta på att återfinna de plundrade föremålen. Donny George berättade i sitt framförande på British Museum 2006 om hur omständigheterna kring återlämnandet av vissa föremål gick till. När läget i Bagdad lugnat ner sig kom mängder av människor till museet bärande på föremål, både poliser och civila. En av dessa dagar fick han besök av två bröder som med sig hade nio mycket viktiga föremål, som de tagit från museet för att inte de skulle falla i orätta händer, vilket hur ironiskt det än låter inte helt saknade realistisk grund. Männerna hade gett medhjälparna sitt hedersord på att föremålen skulle återlämnas och löftet hölls.

Donny George redogjorde även för de fruktsamma insatser som UNESCO samt japanska krafter, gemensamt stått för i återuppbyggnadsarbetet av museet, (reparerad förstörd teknisk utrustning som larmsystemet t.ex.). Under plundringen slogs 120 dörrar in, möbler, datorer, dokument och hela det kontrollrum som reglerar nödvändiga teknikaliteter förstördes samt museets laboratorium. Warkavasen från 3200 f.Kr. slogs sönder, liksom ett stenlejon från 1900 f.Kr. Sedan detta inträffade 2003 har det förstörda har reparerats och toppmodern utrustning skänkts till museet. Man planerade man att öppna för besökare men läget förvärrades³². Den första juli 2004 stängdes museet p.g.a. kidnappningar av 50 personer, utförd av officiella människor i uniform och hela museet är nu utrymt och förseglat (2007).

17 april 2003 träffades en internationell grupp av arkeologer och museichefer i Paris och

²⁹Donny George, 16-11-2006.

³⁰Donny George, 16-11-2006.

³¹Foster, Benjamin R. 2003 s.305, Donny George, 16-11-2006.

³²DIK – forum 2006, nr 8 s. 18.

UNESCO:s högkvarter. Yale-Oxforduniversiteten, genom FN för det irakiska folkets framtid och för världen. Man lade även fram ett förslag till ett embargo, gällande antika föremål från den aktuella delen av världen, ett liknande förslag lades även fram av ACCP, (American Council of Cultural Policy) och NADAOPA (The National Association of Dealers in Ancient, Oriental and Primitive Art). Forskarvärlden uttalade sig genom Colonel Bogdanos på *Rencontre Assyriologique Internationale*, som hölls på British museum den 1 juli 2003. Församlingen ansåg då det vara bevisat att professionell selektiv stöld ägt rum i denna omfattning:

Från det offentliga galleriet: 40 objekt, varav 10 återfunna

Från konserveringsrummet: 199 objekt, varav 30 återfunna

På basplanet: 2.939 objekt varav 2.060 återfunna

Intern stöld från källarförrådet: 10.337 objekt varav man återfunna 671 sigill.

Den uppskattade totala förlusten ansågs vara 10.500 objekt.

Kilskrifttavlor var till största del intakta.

Nimrudguldets var förvarad i ett bankvalv som översvämmats, guldets var enligt Donny George på 65 kilo, och deponerat i bankfack sedan det första Gulfkriget 1991³³

Siffran kom sedan att justeras på grund av de fortsatta oroligheterna i landet som möjliggjorde för plundrare att fortsätta³⁴. Enligt DIK- forum 2006 nr 8 som baserar sig på Donny George uppgifter var 3709 föremål återförda; 2006, samt ytterligare ett antal föremål återfunna men förvarade på olika museer runt om i världen³⁵. Hur mycket som plundrats från arkeologiska utgrävningsplatser kan ingen veta säkert, men 16766 föremål har förts till museet som inte tidigare registrerats som fynd³⁶.

UNESCO, Interpol, FBI och British museum har gemensamt försökt återställa stulet material och Donny George anser att de föremål som ännu inte kommit tillrätta antingen är kvar hos antikhandlare eller har köpts upp av privata samlare.

³³ Donny George 16-11-2006.

³⁴ Donny George konfirmerar siffrorna i föreläsning vid, Medelhavsmuseet, Stockholm samt British Museum.

³⁵ USA, Italien, Holland, Saudiarabien, Jordanien, Syrien.

³⁶ DIK - forum, nr 8, 2006.

Fig. 4. Karta över dagens Irak

4.1.1. Bagdads historiska museum efter 2003

Under sitt senaste besök i Sverige talade Donny George³⁷ om den plundring som pågick. Han stannade kvar i museet tillsammans med ett antal medarbetare när de amerikanska trupperna intog staden, men tvingades evakuera när en milisgrupp stationerade sig på gården och utsatte personalen för öppen eldgivning. Den 16 nov 2006 lämnade han ifrån sig den irakiska riksantikvarietiteln. När han lämnade museet hade vakter blivit posterade utanför museet, med order om att besvara varje kula med 100 och järndörrar, upp till en halv meter tjocka upprests för att skydda museet. En raket föll strax före hans avresa ner i museets trädgård (troligtvis var den menad för Irans ambassad som samtidigt besköts och som ligger förhållandevis nära museet). Donny George skulle i framtiden gärna se att museer hade ett eget system av beskydd, oberoende av land och styrelseskick, eftersom: "People are waiting to loot everywhere". I Syd Korea finns det ett museum där monstrarna som sitter i väggarna visserligen

³⁷ DIK - forum 8, 2006 s.18.

kostar 160.000 dollar men är mycket säkra vid överfall eller vid en naturkatastrof³⁸. Donny George anser även att det bör instiftas en ny ministerpost i Irak med ansvar för frågor kring turism och kulturarv kopplad till en samordnande institution som kunde utgöras av exempelvis UNESCO. Detta skulle möjliggöra en separation av kulturarvsfrågor från politiska, en lång process, om den påbörjades. En politiskt oberoende institution av denna typ skulle även kunna ansvara för bibliotek och arkiv för att förhindra att sådana, som under anfallet på/befrielsen av

Bagdad plundras och bränns ned³⁹. Innan kriget fanns även regionalmuseer i samtliga 81 irakiska provinser utom 2, dessa har dock varit stängda och tömda sedan 1991 (Kuwaitkriget)⁴⁰ och de skingrade föremålen återfinns idag förmodligen hos privatpersoner men också officiellt i olika länders nationalsamlingar. Turkiet har enligt Donny George irakiska föremål i sina Istanbulsamlingar och även Iran har en avsevärd mängd irakiska föremål i sina nationalsamlingar.

4.1.2. USA och kulturarven

Trots att USA inte tillhör de länder som skrivit på Hagkonventionen härskar officiellt en policy som kan sammanfattas med en strävan att ta hänsyn till och behandla värdefulla föremål på ett tillbörligt sätt i händelse av krig⁴¹, vilket ACCP och NADAOPA visar genom sitt embargoförslag som jag redogjort för tidigare⁴². USA har även hjälpt länder som blivit berövade värdefulla kulturföremål. Exempelvis har man tagit aktiv del i återställandet av stulet gods från andra världskriget,⁴³ samt sådana föremål som stulits av internationella konstnärer. En strävan som burit frukt för Sverige i form av de numera återbördade Renoirtavlor som stals från Nationalmuseet i Stockholm i slutet av år 1999⁴⁴. En amerikansk röst som dock inte passar in i denna strävan, (för

³⁸ Donny George, 16-11-2006.

³⁹ Nationalbiblioteket, grundades 1920 och förstördes i en brand 2003 som uppstod i samband med de allierade truppers intåg i Bagdad då även det mesta av boksamlingarna förstördes. Vissa delar, ungefär 30 procent, och halva arkivet hade dock före konflikten flyttats till en säkrare plats.

⁴⁰ Donny George uppger här samma siffra som Pat Marino, 4000 föremål försvunna, ett fåtal återfunna.

⁴¹ Foster, Benjamin R. 2003 s.308.

⁴² s.19

⁴³ Foster, Benjamin R. 2003 s. 303.

⁴⁴ Foster, Benjamin R. 2003 s. 308.

Två Renoir och en Rembrandt målning stals 1999, en av Renoirmålningarna samt Rembrants självporträtt återfanns 2001 och den sista Renoire 2006. De ansvariga förbrytarna fick fängelsestraff. Tavlorna återfanns tack vare ett samarbete mellan den danska samt svenska polisen och FBI. TT Varg gyllander, TT Ewa Tures via; Stockholm city 2006-02-20, samt BBC News July 28 2001, "Stockholm art theives jailed". www.city.se, 2006-02-20, www.bbc.co.uk. 2001-07-28.

att visa på den splittring av åsikter ett land av denna storlek knappast undgår) är Philippe de Montebellos. Han var 2003 anställd vid Metropolitan Museum of Art i New York och föreslog då att framtida arkeologiska utgrävningar borde kunna söka licensrätt för att exportera fynd till USA. Han yttrade sig även om att arkeologiskt fyndrika länder borde skriva om sin lagstiftning för att bättre passa privata samlare och handlare⁴⁵. Politiskt fanns innan attacken på Irak ambitionen att skydda känsliga kulturella föremål och den 26:e mars gjordes ett femsidigt memorandum från Pentagon⁴⁶ där man listade 16 platser i Irak som skulle beskyddas vid en attack. Av dessa var den plats som prioriterades högst Iraks Centralbank och nummer två Iraks museum. Trots denna strävan beskyddades inte det historiska museet men dock Iraks oljeministerium⁴⁷. Av detta sluter jag mig till att det finns splittring i åsikten kring hur stor del USA har i ansvaret över Iraks kulturarv. Ambitionen tycks även ha varit högre innan man gick in i landet än när attacken väl var igång och en mer ignorant attityd kommer fram ju längre tiden går. För att illustrera den attityd som helt uppenbart verkade ha färgat den politik de amerikanska ledarna förde under Irak kriget när det stod klart att Irakiska kulturskatter skadats på ett icke tillbörligt sätt har jag valt tre citat, hämtade från Benjamin. R Foster⁴⁸:

Den 15:e April 2003 fälldes dessa kommentarer:

” I don’t think that anyone anticipated that the riches of Iraq would be looted by the Iraqi people”

- *General Vincent Brooks*⁴⁹

” How many vases could they have in that country anyway?”

- *Donald Rumsfeld*, USA regeringens talesman vid det aktuella tillfället:

Vita husets talesman, *Ari Fleischer* kallade plundringen

” A reaction to the oppression”⁵⁰

General Richard Myers, ordförande för the Joint Chiefs of Staff väljer att förklara bristen på amerikansk inblandningen under det aktuella tillfället som en prioriteringsfråga⁵¹.

http://www.city.se/ArticlePages/200602/20/20060220214251_City648/20060220214251_City648.dbp.asp,
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/entertainment/1263808.stm>

⁴⁵ Foster, Benjamin R. 2003 s. 304.

⁴⁶ Pentagon Office of reconstruction and humanitarian Assistance to the Coalition Forces Land Component Command, Foster, Benjamin R. 2003 s. 304.

⁴⁷ Foster, Benjamin R. 2003 s. 304.

⁴⁸ Foster, Benjamin R. 2003 s. 304f.

⁴⁹ USAs Central Command deputy director of operations. Foster, Benjamin R. 2003 s 304.

⁵⁰ Foster, Benjamin R. 2003 s. 306.

⁵¹ Foster, Benjamin R. 2003 s.306.

Fig. 5. En gudom på en reliefstele med kilskrift, format av ett block

Akademiker från "de allierade trupperna" uttalar sig

Anledningen till att USA:s ledande politiker intresserar sig för antikvitetshandeln beror till stor del på att de vill försöka få kontroll över en marknad som skulle kunna ge inkomst till olika rebellgruppers "antiamerikanska verksamhet"⁵². Insatta akademiker sökte innan Irakkriget 2003 informera ledande politiker om värdet av de Irakiska kulturskatter som genom kriget skulle kunna hotas. De informerade även om och att det historiska museet i Bagdad med all största sannolikhet skulle komma att plundras om inte en tanks eller liknande stationerades på platsen⁵³.

⁵² Foster, Benjamin R. 2003 s. 308.

⁵³ Renfrew, Collin 2003 s. 322.

4.2 Marknaden för arkeologiska föremål

En Assyrisk relief ropades in för 11.9 miljoner dollar på Christies auktion 1994⁵⁴. Liknande auktioner pågår öppet fastän det är allmänt känt att det absoluta flertalet av dessa historiskt och kulturellt värdefulla föremål förts ut ur landet på illegalt sätt⁵⁵. Efter Gulfkriget räknade man med att det bland de otaliga statyer och föremål som inte längre kontrollerades av den irakiska statens maktapparat, försvunnit 10.000 kilskriftplattor. Antikviteter från Irak kan inbringa ett pris av 5 miljoner dollar för ett objekt och de talrika föremål som stals från förrådsrum och andra platser i Bagdads historiska museum sågades troligtvis ner till säljbara bitar och är numera spridda över världsmarknaden. Små, kilskrifttavlor av den vanligast påträffade sorten säljs för ca 150 dollar stycket och en samling med relaterade dokument för ca 50.000 dollar. Mer högkvalitativa dokumentrullar säljs för, från 5000 dollar och dokument med särskilt intressant innehåll inbringar långt högre priser än så⁵⁶.

UNESCO formulerade en konvention 1970 för att förhindra handel av ”oetiskt” slag, med stöd av 96 länder, däribland Sverige. Denna förbjuder uttryckligen handel med kulturella föremål som tagits ut ur det land i vilket de påträffats genom lagbrott av landets tillämpade lagstiftning. Det blir dock upp till landet själv att bevisa begånget brott, vilket gör det mer komplicerat att fånga och döma en förbrytare.

Plundrade objekts väg till köparen

Enligt Staffan Lundén, finns det ett samband mellan plundring av arkeologiska föremål och ökad tillgänglighet till antikviteter på marknaden. Enligt ett dokument som läckt ut av en tidigare anställd på Sotheby's skulle detta auktionshus tidigare ha auktionerat ut nyligen plundrade arkeologiska objekt fastän de anställda vid auktionshuset skulle ha haft goda skäl att misstänka att föremålen var av illegitimt ursprung. Även på den Svenska marknaden skulle enligt samma författare en majoritet av de arkeologiska föremål som finns till försäljning sakna ursprungsort och eller fyndplats beskrivning (vilket visar på att föremålet tagits ur sin ursprungliga kontext). Den svenska marknaden kan dock inte jämföras med exempelvis Schweiz, Storbritannien eller USA i fråga om storlek och kapitalförflyttning. Trots detta går många föremål till försäljning i

⁵⁴ Foster, Benjamin R. 2003 s.302.

⁵⁵ Foster, Benjamin R. 2003 s. 309.

⁵⁶ Foster, Benjamin R. 2003 s. 302.

Sverige vilket troligtvis till största del beror på att säljaren vill ge föremålen Svensk bakgrund för vidare försäljning till Zürich, London eller New York. Staffan Lundén gjorde själv ett experiment där han utgav sig för att vara en potentiell antikvitetskund och fick då höra hur föremålen var av nyligare ursprung än tillåtet. Han fick även berättat för sig hur föremålen smugglats ut från respektive fyndland illegalt, ibland av försäljaren själv. Han gjorde även en tv-dokumentär med titeln ”i gravplundrarnas spår” som sändes år 2000. Dokumentären ville göra det klart att många Kinesiska föremål på den svenska antikmarknaden var illegalt insmugglade. Exempelvis terrakotta gravfigurer från Han till Ming-dynastin (206 f. Kr till 1644 e. Kr) som har gått upp på svenska auktioner och inbringat priser på 10.000 sek till 250.000 sek⁵⁷. Kinesiska arkeologiska föremål dyker med jämna mellanrum upp vid Sveriges ledande auktionskammare (bukowski’s, Stockholms Auktionsverk, Göteborgs Auktionsverk). Generellt sätt bifogas ingen ursprungsinformation till dessa föremål och officiellt svarar man på frågor angående föremålens ursprung att de kommer från gamla kollektioner och har befunnit sig i Sverige i minst 50 år innan auktionshuset tagit in det. Den vanligaste beskrivningen av säljaren är att det är en gammal änka som säljer av föremål hon ärvt av sin man efter dennes bortgång, i övrigt är säljarna skyddade av sekretess, vilket naturligtvis gör miljön ypperlig för verksamhet av mer dubiös karaktär enligt Staffan Lundén. 1995 avslöjade och hindrade den Kinesiska tullen en låda arkeologiska föremål från att nå sina destinationer i Schweiz, Taiwan, Danmark och Sverige.

Enligt en svensk säljare av antika föremål har Gandahariska föremål blivit mycket mer synliga på marknaden efter kriget i Afghanistan (2004) föremål som ofta visar upp skarpa brott och skarpa stänkanter tyder på att de nyligen förts bort från ursprungsplatsen. Även mesopotamiska föremål såldes 2004 till ”vrakpriser”⁵⁸, vilket visar med önskvärd tydlighet hur sanktioner och krig bidrar till utarmning av kulturarv för det drabbade landet.

Svensk lagstiftning

Svensk lag förbjuder ickeauktorerad utgrävning/framtagnig av arkeologiska föremål. Export av arkeologiska föremål och många andra typer av arkeologiska föremål utan tillstånd är också förbjudet, men kompletterande importlagstiftning saknas. Det är svårt att arresteras någon för brott i dessa sammanhang men 1991 arresterades en metalldetektorplundrare på Gotland, vilken

⁵⁷ Lundén, Staffan, 2004, s. 199.

⁵⁸ Lundén, Staffan, 2004 s. 213 f.

ställdes inför rätta samma år. Det har aldrig inträffat men teoretiskt sett skulle även en svensk medborgare som deltar i en illegal utgrävning utomlands eller hanterat ett föremål medveten om att de kommer från en illegal utgrävningsplats kunna komma att åtalas i Sverige. Säljarna och köparna av de arkeologiska föremålen verkar dock sällan vara aktiva i själva utgrävningsarbetet⁵⁹ och det är svårt att bevisa att en säljare varit medveten om att föremålet i fråga kommer från en illegal utgrävning eller och har förts ut ur landet illegalt. Hos flertalet länder är lagstiftningen konstruerad för att skydda de inhemska föremålen men ger inte de importerade föremålen ett tillräckligt starkt skydd. 1970 års UNESCO-konvention⁶⁰ och 1995 UNIDROIT konvention⁶¹ formerades för att stänga juridiska kryphål men försvagades tyvärr genom att USA tvingade fram en ändring av importkontrollsklausulen. USA som land var mer intresserad av att klausulen försvagades än förstärktes. Vissa länder som Australien och Kanada tolkar idag konventionen som att den kräver en reglerad import av kulturella föremål till de länder som skrivit under. Andra länder tolkar importlagen mindre hårt som exempelvis Sverige.

Inspiration till samlande

Utanför Sverige finner man exempel på att utställningar skapar ett direkt avtryck på marknaden för arkeologiska föremål och enligt arkeologen Boubé Gado blev efterfrågan mycket stor på föremål från Niger efter utställningen Vallées du Niger och plundringar i oanad skala konsekvensen⁶². Enligt ett citat ur tidningen *The Art newspaper* gör de nya fynd som ställs ut på Guggenheimmuseet i New York att efterfrågan på kinesiska antikviteter hos allmänheten ökar⁶³. I Sverige hävdar Staffan Lundén vidare att Göteborgs statsmuseum uppmuntrar till handel med antikviteter⁶⁴ genom en monter som informerar besökaren till vilken handlare denne bör vända sig för att få tag på liknande föremål⁶⁵. Istället kunde man upplysa publiken om hur bieffekterna till antikvitetshandels ser ut och att de föremål som saknar bakgrundsbeskrivning och fyndkontext troligtvis är plundrade och utsmugglade ur sitt ursprungsland. Information kring plundringens destruktivitet är betydligt vanligare i länder från vilka föremål plundras (Jordanien,

⁵⁹ Lundén, Staffan, 2004 s. 216.

⁶⁰ Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property.

⁶¹ Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects.

⁶² Lundén, Staffan, 2004 s. 238.

⁶³ Lundén, Staffan, 2004 s. 238.

⁶⁴ Lundén, Staffan, 2004 s. 237.

⁶⁵ En monter där man gjorde reklam för antikfirman Antik West.

Mali, Peru) än i de länder av vilka de köps upp. Förhoppningsvis kan detta förändras i framtiden. Medelhavsmuseet inkluderade i sin utställning om Toranto 2004 information om plundringar i Italien, vilket enligt Staffan Lundén är ett exempel på en attitydförändring hos de Svenska museerna⁶⁶. Vill man förhindra eskalerande plundring av arkeologiska föremål kan alltså vägen via konsumenten vara effektiv. En medveten konsument fattar förhoppningsvis medvetna val och köper inte föremål som inte har en klar bakgrundshistoria.

Problematisering av antikvitetshandeln

Antikvitetshandeln har genom historien både verkat konserverande och ödeläggande för arkeologiska artefakter, monument etc. Konserverande på så sätt att handeln med exempelvis kilskriftsplattor förhindrat att de exemplar som finns på marknaden förstörs av bomber och miljöförstöring. Ödeläggande på så sätt att effekterna av okontrollerad handel med artefakter inneburit rovgrävning och ödeläggelse av platser och föremål. Denna effekt är i min mening så stor att de inte går att negligeras med argument som att föremålen som cirkulerar på marknaden blir väl omhändertagna av dedicerade personer. Effekten av en okontrollerad handel med arkeologiska föremål är förstörelse för de föremål som inte äger marknadsekonomiskt värde, och eftersom jag kan se ett värde i det ickeekonomiskt validerbara anser jag inte att denna förstörelse är acceptabel.

Vad som dock förespråkar en välskött privat kollektion framför en statlig är att inte alla museer har finansiell möjlighet att ta hand om alla arkeologiska föremål som inkommer till museet på ett tillräckligt bra sätt. Det finns, som jag ser det, två lösningar på problemet: antingen skjuter staten till mer pengar till antikvariska projekt eller så kan privata företag eller personer sponsra antikvariska åtgärder, ingen av alternativen är sämre än det andra.

5. Kulturarvsbehandling

5.1. Reglering av kulturarvsbehandling

I krig har den ockuperande makten skyldighet att följa Genèvekonventionen (upprätthålla lag och

⁶⁶ Lundén, Staffan, 2004 s. 240.

ordning samt bevara kulturella föremål och marker)⁶⁷. Inhemsk Irakisk lagstiftning säger att fynd från Irakiska utgrävningsplatser skall behållas inom Irakiska gränser och överlämnas till Nationalmuseet för katalogisering och kopiering för regionalmuseet. Brott mot detta påläggs med straff. (Donny George berättar i en rapport att tio smugglare som ertappades med sitt värv hängdes för sina brott).

Sveriges och alla andra länders betydelsefulla kulturarv kan anmälas till världsarvslistan⁶⁸ och om kulturarvet blir ett världsarv innebär det att monumentet eller platsen beskyddas av UNESCO och internationell lagstiftning⁶⁹. Sverige har hittills fjorton världsarv (fig. 6)⁷⁰. För att garantera att fattigare länder inte tvingas avstå från att vårda sina världsarv på grund av finansiella orsaker upprättades en världsarvsfond där varje land bidrar med 1% av medlemsavgiften, som går till UNESCO vilken i sin tur sponsrar olika skyddsåtgärder för hotade världsarv.

5.2. Vad har UNESCO gjort för att skydda Iraks kulturarv?

Irak var fram till 2002 en aktiv medlem i UNESCO och det är idag 2007 få arabländer som är anslutna⁷¹.

Fig. 6. Svenska världsarv

UNESCO engagerar sig i bristen på skydd för olika kulturellt värdefulla platser. Gällande situationen i Irak mellan 2003 och 2007 kartlade man i ett inledande skede vad som förstörts och

⁶⁷Renfrew, Collin, 2003 s. 324.

⁶⁸ Nationalencyklopedin, 1994, vilken som sedan tas upp på världsarvslistan styrs av världsarvskommittén där varje land har en representant.

⁶⁹ Världsarvskonventionen, vilken skapades 1972 och Sverige gick med 1984.

⁷⁰ www.raa.se

⁷¹ DIK – forum, nr 8, 2006.

vad som kunde skyddas. Även internationella konferenser hölls på ämnet. I Paris diskuterade representanter från 20 länder samt observatörer från Interpol ämnet Iraks kulturarv. Syrien, som var ett av de representerade länderna, lyfte frågan om den illegala handeln med kulturföremål. Representanten menade att handeln som etablerade handlare bedrev gick att stoppa om man samarbetar över gränderna och Syrien hade vid mötestillfället inlett ett samarbete med Irak. ”Historien tackar oss inte om vi drar fötterna efter oss”, sade *Sultan Muhesen*, Syriens representant⁷². Av de iakttagelser jag redan redogjort för gällande Irakiska föremål ute på marknaden som kan köpas till ”vrakpriser” verkar inte konferensen i Paris ha fått särskilt stora konsekvenser vad det gäller att bevara Iraks kulturarv i Irak.

5.3. Iraks kulturarvsdebatt jämfört med Sveriges

När man jämför Iraks kulturarvsdebatt/ kulturarvsfråga med Sveriges blir skillnaden uppenbar. Den svenska kulturarvsdebatten har som en av många stor fokusfrågor att välja ut vilka kulturarv vi i dagens Sverige vill spara till framtidens Sverige (industrilokaler m.m.) enligt min egen erfarenhet av arbete på Glimmingehus och Gamla Uppsala Museum samt genom tidskrifter som DIK forum. Genom dessa val (vilka resulterar i exempelvis k-märkta hus) vill vi skapa en representativ samtidsbild. Här i Sverige har vi möjligheten att till viss del aktivt bestämma vad som är värt att spara, vad som är tidstypiskt och en omistlig del av vårt samtida kulturarv. Irak kan vi kalla Sveriges motpol var det gäller denna fråga år 2007. Ett oroligt land som Irak tvingas nedprioritera kulturfrågor. Byggnader förstörs och föremål förs på daglig basis ut ur landet.

Kulturarvets roll i krigssammanhang

I krig kan kulturella föremål förstöras i ett led i att så smidigt som möjligt neutralisera fienden. När det blir fred kan kulturarv kanske dock ena ett splittrat folk, vilket är min förhoppning och vilket skulle visa på kulturarvens roll i den kollektiva identiteten. I uppbyggnaden av nationalstaten Irak var det gemensamma förflutna viktigt att visa på för de olika folkgrupper som bodde och bor i Irak. I en återuppbyggnadsfas av Irak efter det krig som pågår för närvarande, skulle arkiven kunna bli betydelsefulla, t.ex. eftersom dokumenten i arkiven skulle kunna hjälpa krigets offer att återknyta med det förflutna, det närvarande och det framtida på många sätt, genom utredningar av krigsförbrytelser och identifieringar av kroppar funna i massgravar och

⁷² DIK - forum, nr 8, 2006.

annat⁷³. Under kriget i Bosnien förstördes arkiv medvetet eftersom den sittande regimen ville förhindra framtida generationer från att känna till de folk av annan etnisk och religiös tradition som en gång delade gemensamt styre i Bosnien, vilket tydligt visar att kulturarv har stor betydelse. Bevis och lämningar från en specifik folkgrupp användes (elimineras) för att stödja en viss politik.

Vem bör bestämma över ett kulturarv?

Vad kan man göra för att förhindra plundring av arkeologiska platser efter marknadsanpassade arkeologiska fynd och antikviteter? Genom att föra upp frågorna i officiella sammanhang tar man etisk ställning i frågan. Behandlingen av kulturarv kan aldrig enbart vara antiksamlarnas och fornforskarnas ansvar.

6. Orientalism och postkolonial teori; varför tas kulturarv från Irak?

I diskussionen gällande kulturarv i dagens Irak bör en tidigare epok av kulturexport tas i beaktande. Västvärlden har under en tidigare epok försett sig av de östra koloniernas materiella kulturarv⁷⁴ vilket är viktigt att vara medveten om när man försöker förstå vad som händer med kulturarven idag. Den del av världen som nu kallas Irak har även efter det formella upplösandet av sig själv som kolonialmakt stått i stark beroendeställning till västvärlden. En ekonomisk beroendeställning som efter kolonialepoken har tagit sig uttryck i oljeexport men även intellektuell export där västvärlden berett ett mer attraktivt forskningsklimat och därför lockat till sig östs elit⁷⁵. De arabiska oljeintäkterna, marknadsföringen, forskningen och företagsledningen, har sin grund i förenta staterna, vilket på ett effektivt sätt gjort de oljerika araberna till storkunder för den amerikanska exporten exempelvis staterna vid persiska viken, Libyen, Irak och Algeriet. USA köper bara olja och arbetskraft medan araberna köper mkt annat, materiellt och ideologiskt⁷⁶. Om det idag inte är lika tydligt som det var på 70 och 80 talet anser jag ändå att en sådan kulturell och intellektuell beroendeställning inte kan ha upplösts helt idag, även om många

⁷³ Caravella, Tony, 2003 s.107 ff.

⁷⁴ Ex. Partenonfrisen samt olika Irakiska reliefer.

⁷⁵ Said, Edward, W. 1978 s.473.

⁷⁶ Said, Edward, W. 1978 s.474- 478.

länder i ”öst” hävdar sitt oberoende bestämt. Eftersom det inte är fred i landet Irak är det svårt att få en överblick över den kulturella och ideologiska export/import situationen ser ut och det är svårt att få ett svar på frågan om Irak fortfarande är i kulturell beroendeställning till USA och hur denna i sådana fall ser ut. Det är ju troligt, anser jag, att irakierna även efter USA:s eventuella uttåg kommer att vara starkt antagonistiska till landet och kulturen och därför inte aktivt importera så mycket kulturinfluser. Det kan ju även vara så att eliten fortfarande efter en eventuell fredsuppgörelse kommer att vara knuten till USA, det vet vi ingenting om i dagsläget. Vad vi dock ser är att de allierade trupperna exporterar olja från landet och genom sin krigsföring försvagar gränskontrollen så att även export av kulturellt värdefulla föremål blir möjlig. Både materiella värden (olja) och kulturella (kilskriftsplattor) tas från Irak. Detta är dock ingenting nytt och Storbritannien ställer fortfarande ut Irakiska monument i London på British museum (fig. 5) som kom till landet under den koloniala epoken. Irak som land och makt är inte tillräckligt starkt för att kräva tillbaka dessa föremål. Förutom att många mesopotamiska föremål befinner sig i väst så finns även en postkolonialistisk form av en beroendeställning genom den fria marknaden. Genom den fria marknaden förser sig rika människor och företag av mer kapital på bekostnad av den lilla människans egenkapital. Detta manifesteras i Irak genom att fattiga människor säljer hittade/rovgrävda föremål till lokala handlare som säljer dem vidare till större handlare som för föremålen över landets gräns ut på den fria marknaden. Den lokale mannen eller kvinnan i Irak som gräver upp kilskrifttavlor tjänar minst på dem, den person som för dem över gränsen till omvärlden och säljer dem på auktion tjänar mest eftersom varan ökar i värde allteftersom den blir mer exklusiv och svårtillgänglig för klienten/kunden.

För att förstå varför Irakiska kulturarv försvinner från Irak samt förstörs finns det en uppdelad förklaring. Dels beror det på den fria marknadens efterfrågan, dels på strukturer som talar om en export av föremål från landet som pågått under en mycket lång tid och dessutom upplever landet ett pågående krig som gör det för svagt för att bevaka sina egna kulturarvs intressen.

7. Analys

Jag har delat in kulturarvet i Irak i tre grupper. Detta har jag gjort eftersom jag såg en möjlig indelning på detta sätt när jag tillgodogjort mig all information kring kriget och plundringen. Vissa kulturarvsföremål påverkades inte nämnvärt medan andra föremål plundras och förstörs än

i dag, och sedan fanns det mellankategorin som plundrades under intåget i Bagdad 2003 men som idag är i säkert förvar till största del, den del som finns kvar i landet.

Jag har valt de tre kategorierna för att jag skall kunna underlätta en förståelse av hur Iraks kulturarv påverkades av kriget i Irak och hur vi människor prioriterar när det gäller att bevara eller inte bevara kulturarv.

Jag har valt tre föremålskategorier som representanter för Iraks kulturarv:

- Föremål som förstördes i samband med intåget och belägringen av Bagdad
- Föremål som förts ut ur landet sedan sanktioner mot landet i samband med Kuwaitkriget startade (vilket gjorde det omöjligt för landet Irak att beskydda sina kulturarv på ett adekvat sätt vilket fortfarande är situationen idag).
- Föremål som har beskyddats av alla styrande krafter sedan kolonialismen på 1800 talet

Dessa föremål har jag valt eftersom de förekom upprepande gånger i det textmaterial om Iraks kulturarv som jag tagit del av och därför ansåg jag att de var passande representanter för de tre olika föremålsgrupperna.

- Warkavasen
- Kilskriftsplattor i varierande form, storlek och antal
- Nimrudskatten

Här följer en närmare presentation och diskussion av dem:

7.1. Warkavasen

Warkavasen upptäcktes 1940 av tyska arkeologer vid staden Samara, nära Uruk i södra Irak (se fig 1). Den är 91 cm hög och skuren ur ett helt alabasterstenblock (se fig. 7 och 8). Den avbildar sumeriska offergåvor till gudinnan Inanna samt scener ur det vardagliga livet i staden Uruk⁷⁷. Den skapades för 5000 år sedan, vid tiden för skriftens tillkomst⁷⁸. Det kan antingen ha varit ”vanliga plundrare” som lade beslag på vasen eller professionella. Under plundringen 2003 slogs

⁷⁷ Södra nuvarande Irak.

⁷⁸ New York Times: 14-10- 2007.

glasmontern där vassen var placerad sönder. Vassfoten var dock fastsatt på ett sådant sätt att den inte gick att få loss för plundrarna varför vassen skars av längst ner. I samband med detta är det inte alltför otroligt att vassen gick sönder i fler bitar än två. Det kan också förhålla sig så att vassen slogs sönder med vilje i det allmänna upploppet som följde på USA:s intåg i Bagdad. Vassen föll i sådana fall offer för en allmän känsla av förstörelse och uppror mot stat och förtryck.

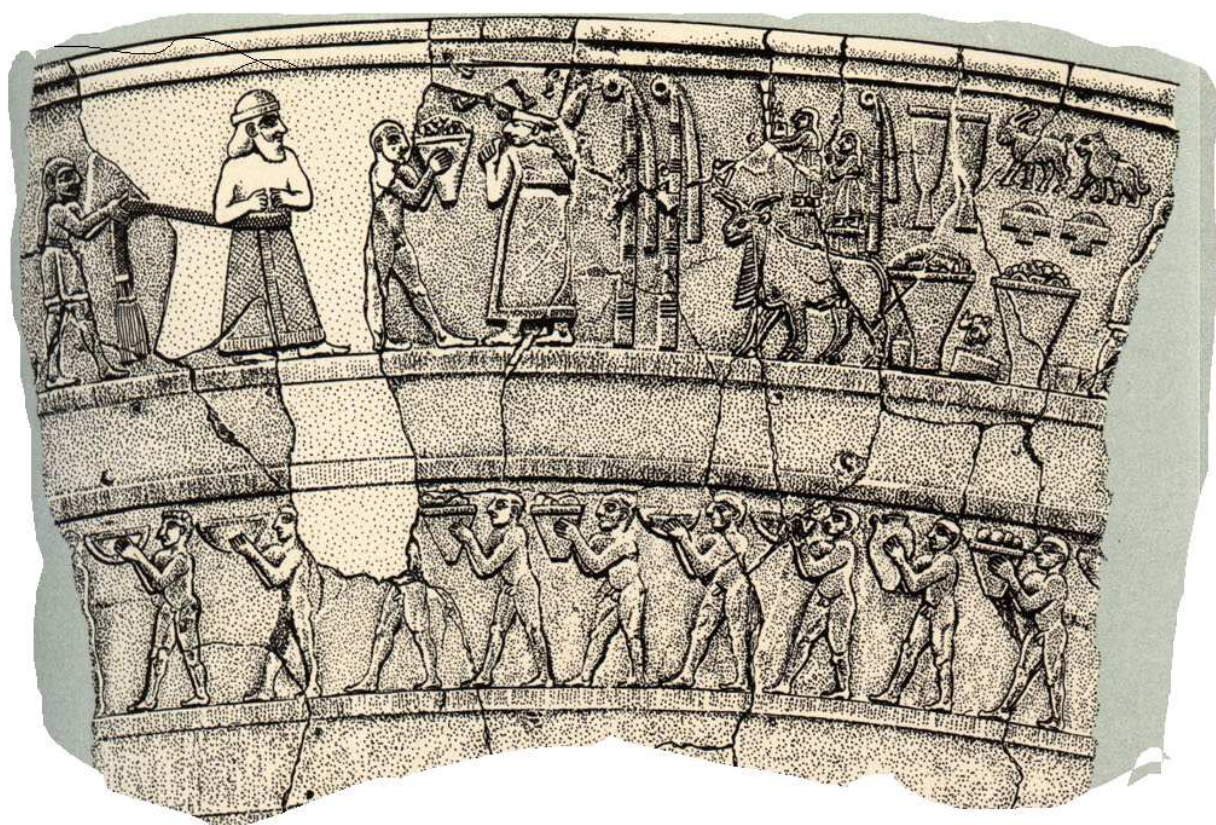

Fig. 7. Närmare studie av Warkavasens motiv

Fig. 8. Warka vasen (New York Times)

Om Saddam Hussain liknade sig själv vid kung Nebuchadnezzar blev kanske Varkavasen en symbol för den överhöghet man gjorde uppror mot. Jag tycker inte att det är ologiskt att saker slås sönder i ögonblick av uppror och revolution, det har historien gett prov på många gånger tidigare. Efter att vasen slagits sönder stod det fritt för ”vanliga” plundrare att samla på sig bitarna för att försöka sälja dem eller för att återlämna dem när läget lugnat ned sig i staden. Efter stölden lades en efterlysning ut på Interpol:s hemsida för försvunna konstföremål och den 4 oktober 2007 återgavs den till företrädare för Bagdads historiska museum. Tre oidentifierade män i tjugooårsåldern återlämnade den.

Varför lämnades den då tillbaka till museet? Anledningen kan ha varit att den stals för att vid ett senare tillfälle återlämnas. Den kan även ha stulits för att säljas, av professionella eller av vanliga tjuvar utan nödvändiga informationsnät. Självt lutar jag åt att se det senare alternativet. Detta eftersom föremålet återlämnades i all hast av tre oidentifierade unga män. De män som tidigare återlämnade föremål till Donny George gjorde detta öppet och utan att fly. Warkavasen lämnades av människor som var rädda för påföljden av återlämnandet och de lämnade därför platsen snabbt

utan att bli identifierade. En annan förklaring kan vara att vasen stals av en grupp professionella plundrare men att denna grupp av någon anledning bestämmer sig för att lämna tillbaka föremålet och lejer tre yngre män för uppdraget, men jag tycker att det verkar mindre troligt. Det är i alla händelser omöjligt att veta exakt hur det förhöll sig. Det viktiga är att vasen är tillbaka på museet, reparerad med bl.a. japanska medel, vilket visar att vasen har ett högt värde i forskningssammanhang och därför prioriteras. Den prioriterades därmed högre än exempelvis ökad kontroll av platser som är utsatta för rovgrävningar, vilket förmodligen beror på risken som är förknippad med bevakning av utgrävningsplatser i krig. Det är betydligt mindre riskfyllt att arbeta med kulturarv bakom låsta dörrar, dessutom var reparationsarbetet ett projekt med avslutning tillskillnad från utgrävningsplatsbevakningen. Varkavasen förstördes, liksom många andra föremål i Bagdads historiska museum 2003, och detta hade enligt den Irakiske riksantikvarien Donny George gått att förhindra om USA och de allierade trupperna posterat en pansarvagn framför byggnaden. Det var dock USA:s vilja att skydda museet och ledande militärer och politiker hade kartlagt området och planlagt för detta, men något hände som gjorde att en beskyddande pansarvagn bara befann sig vid museet under en halvtimme. Vad detta berodde på vet bara de ansvariga för operationen men jag kan anta att man från amerikanskt håll prioriterade näring framför kultur, oljeministerium framför historiskt museum. Om detta beror på att amerikanska ledare inte har förståelse för kulturhistorians egenvärde kan jag inte uttala mig om. Jag vet bara att det krävs mer än en lång, intressant och rik historia för att få ett land att värdesätta ett kulturarv. Exempelvis Kinas ledning prioriterar inte sitt kulturarv. Här har utvecklingen under de senaste åren bidragit till att byar från 1300 talet jämnats med marken för att lämna plats för nya och moderna byggnader. Dock anser jag att de tidigare citaten av bl.a. Donald Rumsfeld talar om en attityd som inte är acceptabel och som kan ha spelat in när man från amerikanskt håll valde att inte stationera en pansarvagn vid museet som planerat, vilket gjorde att museet plundrades.

Jag tror alltså att Warkavasen förstördes på grund av att museet inte försvarades på ett tillbörligt sätt. Den föll offer för mindre rebellgruppers framfart i en allmän anda av revolution, uppror och förstörelse av det gamla för att lämna plats åt det nya. Om kulturarvet inte är något som förknippas med glädje är det inte så konstigt om det slås sönder anser jag. Det kan även ha funnits en praktisk aspekt av det hela i faktumet att vasen sönderslagen i mindre bitar var lättare att sälja än vasen när den saknade sin fot men i övrigt var intakt, men jag håller det för mindre

troligt.

7.2. Kilskriftstavlur

Kilskriftstavlorna skadades men stannade kvar på Bagdads historiska museum när det plundrades 2003. Varför de valdes bort av plundrarna kan jag bara anta berodde på att det fanns föremål som inbringade ett långt högre pris på antikvitetsmarknaden än just kilskriftstavlur (se fig. 2).

Ca 80.000 kilskriftsplattor beräknades finnas på museet i Bagdad 2003, efter invasionen, inklusive det kilskriftsbibliotek man fann 1987. Av de föremål som räknades in efter invasionen var 16.766 föremål inte tidigare registrerade i museets samlingar, vilket innebär att de rovgrävts eller att de alltid varit i privat ägo men nu blir bortskänkta till museet för att det anses vara tryggare än det privata hemmet. Vilken typ av föremål dessa oregistrerade rör sig om kan jag dock inte finna information om, men det är troligt att många av dem är just kilskriftstavlur eftersom det är en vanligt förekommande föremålstyp.

Det är främst oregistrerad och rovgrävd kilskrift som försvinner från Irak på grund av smuggling och efterfrågan det är därför omöjligt kan beräkna hur många kilskriftsplattor som grävts upp sedan Kuwaitkriget, men man kan ana att det rör sig om många exemplar då det var inflation och prisras på världsmarknaden för Mesopotamiska föremål 2004. Detta innebär även att de kilskriftsplattor som inte överlevt transporten över Iraks gräns måste ha varit av ett avsevärt antal eftersom kilskriftsplattorna som tidigare nämnt inte är brända utan enbart torkade och därför sköra. Gällande vetenskapen om kilskrift och det historiska Irak är det självklart nödvändigt att kilskrifterna inte försvinner från den kontext de en gång blivit begravda i och det ger sig självt att det är mer intressant och mer givande att studera skrifter som hänger ihop än enstaka fragment, vilket gör plundringen och handeln som ger upphov till den förkastlig i mina ögon.

De flesta av de personer som involverar sig i denna handel får inte ut det egentliga och slutgiltiga värdet, eftersom varan i enlighet med marknadsekonomiska lagar stiger i värde ju längre från ”producenten” i detta fallet Iraks jord, den kommer. Den fattige Irakiern får ut en mycket blygsam summa av samma vara som det stora auktionshuset låter gå under klubban för mångdubbelt. Irakiern som gräver upp kilskriftsplattan blir därför både bestulen på rent kapital och kulturellt kapital eftersom rovgriften och exporten motverkar forskningen och förståelsen av det historiska Irak. Anledningen till att köparna efterfrågar kilskriftstavlur tror jag är en bristande information och inlevelse kring vilken roll man själv som konsument spelar i relation till

rovgrävningarna, varför jag föreslår ökad information som åtgärd. Jag misstänker även att antikvitetensmarknaden inte kommer att förändra sig på egen hand på så sätt att man ökar sin information till sina kunder gällande rovgrävningar och plundrade föremål eftersom man inte vill minska sin profit. Dessutom följer det med kulturella signaler på köpet för den som intresserar sig för antikviteter och historiska föremål som en kilskriftstavla, handeln är på det personliga planet enbart positiv för konsumenten. Genom att du äger en kilskriftsplatta har du inte bara rent kapital, du visar även att du har ett kulturellt kapital. När du köper en kilskriftstavla meddelar du till omvärlden att du har kunskap. Det är dock inte alla som förstår detta och därför innebär det även en exklusiv kunskap i dubbel bemärkelse. Antikvitetsköp är i sig alltså en kulturell handling. Kilskriftstavlorna tjänar alltså idag som kulturella markörer av vem som har och vem som inte har kapital. Kilskrifterna är viktiga för de människor som köper dem eftersom de markerar finansiellt kapital och kulturellt kapital. För forskare är kilskrift viktig eftersom de utgör forskningsunderlag, en möjlighet att tolka förfluten tid, samt gör det möjligt att se sin egen samtid från ett distanserat perspektiv. För den irakiske vanlige medborgaren är kilskriften viktig eftersom den innebär en näringsverksamhet samt att den belyser den irakiska historien. Eller så är den inte viktig alls för individen, eller negativt laddad, om historien är synonym med kungar och diktatorer. Eftersom jag inte talat med någon Irakier kan jag inte svara på frågan, men jag kan anta att kilskriftstavlorna uppskattas som näring, om inte annat.

Så länge inte Irak har fred och landet kan börja blomstra kommer kulturellt värdefulla föremål att smugglas över gränsen. I en krigssituation finns det ingen övergripande statlig kontroll över denna form av smuggling. Vad man kan önska är dock att de omkringliggande länderna skärper sin lagstiftning och sina gränskontroller. Jag skulle även önska mig att fler arkeologer och människor med kunskap om antikviteter och dess kontext kunde uttala sig negativt för inköp av föremål som inte har en klar bakgrundshistoria.

7.3. Armbandet från Nimrud

Detta armband ingår i guldsalten från Nimrud (se fig. 9, 11 och 1) ⁷⁹. De allierade trupperna

⁷⁹ Armbandet från Nimrud är ett av de ca tusen föremål som påträffades i den intakta drottningagraven. Den upptäcktes och grävdes ut av Austen Henry Layard (1845-1851) ⁷⁹. Graven är placerad i södra delen av det som återstår av Assurnasirpal den andres palats, som låg i huvudstaden för det Assyriska riket, (7-800 f.Kr). Armbandet är gjort av guld och är täckt med halvädalstenar. Det har förmodligen tillhört en av de minst två drottningar som begravdes på platsen. Yaba, drottning till Tiglathpileser den tredje regerade det Assyriska riket mellan 744 och 727

fruktade att Saddam Hussain skulle ha lagt beslag på armbandet och andra värdefulla kulturarv för egen räkning. Armbandet visade sig dock ha förvarats i bankfack sedan Kuwaitkriget och som en följd av de sanktioner som Irak då utsattes för som hindrade landet att skydda sina kulturarv och skatter på ett lämpligt sätt när de fanns i olika utställningsmontrar.

Detta armband har jag valt som representant för de kulturarv som ledare i Irak alltid valt att skydda oavsett vilken regim som suttit vid makten. Vad detta beror på kan jag anta vara en kombination av skattens metallvärde på 65 kg rent guld, och det faktum att de är kungliga regalier som tillhört tre historiskt viktiga drottningar. De är kungliga och därför av värde att bevara för den som sitter vid makten i Irak eftersom de symboliserar makten över Irak. Skatten utgörs av smycken och utensilier, skålar, bågare och annat och de är mycket välarbetade med inlagda ädelstenar och utstansade mönster. I sig själva är de små konstverk och det estetiska värdet förhöjer guldvärdet. Ett kulturarv kan skänka en estetisk skönhetsupplevelse vilket jag anser har ett egenvärde och som gör den värd att bevara men även nödvändig att exponera. I ett bankfack fyller estetiken ingen funktion. Det är just detta som är så problematiskt när man talar om kulturarv. Om de inte ställs ut och beskådas kan man fråga sig om det är nödvändigt att äga dem. För att forskningen skall kunna fortskrida är det naturligtvis meningsfullt att ha välfyllda museisamlingar och lager att undersöka.

Fig. 9. Drottningssmycken i guld från Nimrudskatten

f.Kr. Banitu drottning till Shalmanasser den femte regerade 726 – 722 f.Kr. Atalia, Sargon den andres hustru som regerade mellan 721 och 705 f.Kr kan alla tre ha varit ägare till armbandet. Det dateras till omkring 875 f.Kr. Liknande gravkamrar men med mindre fyndmaterial än Nimrud finns exempelvis utställda i Berlin och på sin ordinarie fyndplats Asur. Nimrud förstördes 612 f. Kr under en attack av Babylonier från söder och Meder från västra nuvarande Iran⁷⁹ men namnet Nimrud lever idag kvar i historiska skrifter som bibeln. Nimrudskatten anses idag vara återfunnen i sin helhet och i säkert förvar, (613 delar) Wall Street Journal 6 juni 2003. Enligt denna tidning skulle skatten ha lagts i bankfack under Gulfkriget 1990-91, vilket även Donny George uppger och idag 2007 finns nu återigen armbandet förseglat i ett Irakiskt bankfack (2006).

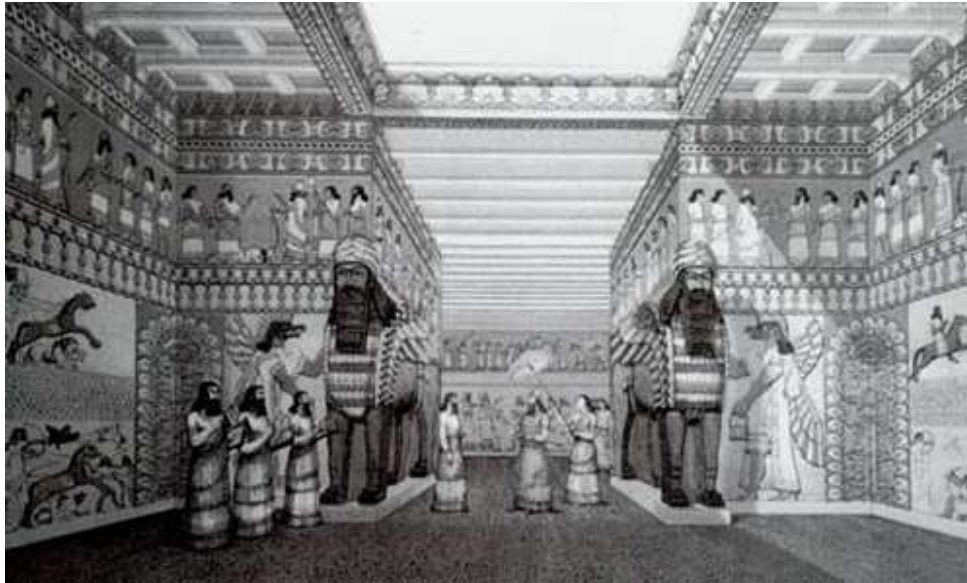

Fig. 10. Rekonstruktion av ett palats vid Nimrud

Fig. 11. Guldarmbandet från Nimrudskatten,

8. Slutsats

Frågeställningen ”Är kulturarv värda att bevara” kan inte besvaras eftersom kulturarven är beroende av en människa för att bli något alls mer än materia. Anser människan att kulturarvet är relevant så är det så. Anser hon inte att det är relevant att bry sig om dem, då är det också en sanning. Detta har jag kommit fram till efter att jag har analyserat tre irakiska föremål som företräder tre olika föremålsgrupper och hur de har behandlats under det senaste kriget i Irak. Jag analyserar även det Irakiska kulturarvet som en grupp och hur denna står i relation till omvärlden.

- Nimrudguldet

Genom min tidigare diskussion har jag kommit fram till att Nimrudguldet har bevarats av de styrande regimerna i Irak eftersom guldföremålen representerar makten över Irak och därför bevaras av dem som gör anspråk på att ha den. Kulturarvet kan användas för att bättra på en

nationalistisk bild och den egna kulturens storslagenhet gentemot andra kulturgrupper. Saddam Hussein liknade sig vid Nebuchadnezzar den andre och legitimerade genom detta sin diktatoriska härskarteknik historiskt⁸⁰. Historien och kulturarven som en materiell manifestation av historien (ett synbart bevis) kan därmed legitimera aktuella missförhållanden i samhället, i detta fall ett förtryck av ett folk.

Ett annat exempel på kulturarv som missbrukats är de statliga arkiven i Bosnien som brändes för att legitimera folkmord. Genom att människorna dödades och identitetshandlingarna försvann var det som att de aldrig funnits, vilket var den idé Serberna ville lämna i arv till nästa generation.

- Warkavasen

Warkavasen däremot slogs sönder i samband med det amerikanska intåget i Irak vilket berodde på att den inte var materiellt lika värdefull eftersom den i sådana fall skulle ha låsts in på en säkrare plats. Den blev genom att den förstördes en symbol för frigörelsen från/förstörelsen av Saddam-regimen. Även genom Warkavasen talar därmed en grupp av människor genom kulturföremålet eftersom de behandlar det på ett specifikt sätt. Nimrudguldet representerade makt för Saddam och förstörelsen av Warkavasen representerade befrielse från samma makt. Vasen förstördes även på grund av att USA valde att inte stationera en pansarvagn framför museet fastän man planerat för beskydd. Det kan ha varit en oförutsedd händelse som förhindrade pansarvagnen från att nå fram eller så berodde bristen på skydd av en ignorans mot ursprungsplanen av dem som var på plats i Bagdad. Kanske var det aldrig meningen att museet skulle beskyddas. Beslutet att skydda museet kan även ha varit grundat på det faktum att USA blev en av UNESCOs medlemsländer 2003 vilket i förlängningen kan ha varit ett försök att bilda opinion för en attack av Irak hos USA:s akademiker. Eller en eftergift för de amerikanska och internationella röster som krävde större hänsyn till kulturella lämningar men för mig verkar den förklaringen för långsökt. Efter att Warkavasen förstördes reparerades den av internationella krafter, vilket jag tolkar som att Iraks kulturarv när det slogs sönder blev onationellt och internationellt. Det internationella team som reparerade vasen, och museets övriga utrustning, representerar oberoende forskning och internationella insatser. Kulturarvet användes på så sätt för att skapa ett gemensamt internationellt projekt som visar på att Iraks kulturarv är relevant för fler än dem som

⁸⁰ För Saddam var det säkert viktigt att knyta an till en historia som inte förknippades med Islam eftersom han själv var militärdiktator, utan vilja att dela makten med religionsutövare.

kallar sig Irakier, vilket jag anser skapar ett uttryck för varför kulturarv är viktigt och värdefullt att bevara.

- Kilskriftstavlornas

Kilskriftstavlorna skonades under plundringen av Bagdads museum 2003 men grävs fortfarande idag upp från oskyddade platser på landsbygden. De skonades på kort sikt men förstörs på längre, och med dem försvinner viktiga dokument som beskriver livet i tvåflodslandet för 5000 år sedan. All denna kulturella förstörelse försvagar Genèvekonventionens lagtext gällande kulturarv eftersom den ignoreras. Det kanske inte är möjligt att skydda kulturarven på ett bättre sätt än vad som görs för närvarande i Irak men jag har i uppsatsen citerat olika amerikanska makthavare om ger ett samlat ignorant intryck som jag antar inte kan undgå att färga kulturpolitiken i Irak. Viljan att kontrollera antikvitetsmarknaden verkar bero på att man är rädd för att förtjänsten skall sponsra antiamerikansk verksamhet. Jag är dock inte förvånad över att en regering i krig talar om krigszonen och allt vad som där föregår i ekonomiska termer. Vad som dock förvånar mig är uttalandet av den MOMA anställde Philippe de Montebello som anser att det är rimligt för USA att söka exportlicens för antika föremål och arkeologiska fynd hos landet där de grävs upp. Till Montebellos försvar vill jag dock påpeka att artikeln inte lade fram hela hans resonemang. Kanske var det så att han ville föra ut den illegala delen av antikvitetshandeln i ljuset för att kunna kontrollera den bättre. Genom kontroll kan man minska skadorna på föremålen. Det fanns dock ingen närmare kontext för hans uttalande och i sig självt förblir citatet det enligt mig oacceptabelt.

Kilskriftstavlorna symboliserar hela världens rätt att förfoga över Iraks kulturarv i den fria marknadens namn. Kilskriftsefterfrågan på antikvitetsmarknaden bidrar dock till rovgrävning vilket ur en forskningssynpunkt inte är försvarbart. Dessutom går ytterst lite av den ekonomiska förtjänsten av kilskriftstavlorna till den medborgare som gräver upp och/eller säljer sitt kulturarv. Eftersom varan följer marknadsmässiga lagar stiger priset allt eftersom varan distanserar sig till ursprunget och blir mer svårtillgängligt och exklusivt. Den irakier som bäst behöver pengarna för att överleva dagen får minst avkastning och den internationella försäljaren som är medveten om det brott han begår får högst avkastning. Av denna anledning bör man använda sin konsumentmakt för att försäkra sig om att de antikviteter man köper inte är plundrade. Samtidigt

fyller tavlorna en uppenbar och tragisk funktion för den irakier som försörjer sig genom att gräva upp dem och sälja dem, jag är därför kluven i frågan.

Kulturarv som en grupp

Sverige är också ett land som blir bestulet på sitt kulturarv och trots svensk lag om förbud mot icke auktoriserad framtagning av fynd grävs föremål fortfarande upp med hjälp av metalldetektorer. Vad vi kan göra är att höja kontrollen av föremål som passerar Sveriges gräns eftersom beställare och marknad ofta befinner sig utanför Sverige eftersom vi "bara" har en population på 9 miljoner. Sveriges kulturarvspolitik skiljer sig stort från Iraks men har det gemensamt att kulturarvsföremål förändras och förs ut ur landet, om dock inte i samma utsträckning. Jag tycker att det är tragiskt eftersom kunskapen om dem, den kontext de befunnit sig i etc. försvinner samtidigt som jag ser exporten som ett kulturuttryck i sig, för att vi som individer flyttar oss alltmer över jordens yta, av fri vilja som arbetssökande eller som flyktingar undan förtryck.

Att hindra utställningar som exempelvis "Vallés du Niger" på grund av att efterfrågan av föremålen och därmed rovgrävandet ökar i regionen anser jag inte vara rimligt. Upplysning och större export/importkontroll och efterlevnad av lagsystemet är vad som krävs. Genom att höja medvetenheten kan köparna försäkra sig om att föremålen de köper inte är utsmugglade. UNESCO bör även verka för att Irak återansluter sig. Historiskt viktiga fynd kommer föras över gränsen till dess irakiern kan försörja sig på ett bättre sätt. Rovgrift i den skala som nu pågår hör kriget till och kommer minska i omfattning när det blir fred.

Kulturarven i sig kan användas på många sätt i vår kommunikation med omvärlden. Som människor är vi absolut beroende av denna kommunikation som är både komplex och nyanserad, liksom vårt språk. Kulturarven ingår alltså i vår kommunikation, genom symboler kommunicerar vi med omvärlden och talar om för den vem är som människa och vad vi har makt över, kunskap om etc. Kulturarven utgör en del av vår identitet. Vissa föremål bevaras och andra förstörs, allt beror på vårt maktspel i samhället, vår positionering gentemot andra människor för att överleva på bästa sätt. Genom att förstå hur kulturarv används och vad de en gång använts till förstår vi även oss själva bättre och för att just öka vår självinsikt anser jag att vi bör bevara kulturarv. Det

”lilla” föremålet integreras på så sätt i den ”stora” världen.

Genom att analysera Irakiska kulturföremål har jag kommit fram till följande; kulturarven är hermeneutiska och postprocessuella. De är helt beroende till sin identitet av vad individen lägger för mening i dem. En bevingad irakisk vaktfigur i kolossalformat kan säkert betyda glädje och hemland för vissa människor eller traditioner, krig, förtryck, vandalisering, eller också betyder den ingenting alls för andra. Allt beror på oss själva som individer, vilka vi är men även vart föremålet påträffas. Står figuren på British museum går tankarna kanske till kolonialism, förtryck och stöld eller så associerar individen till London som en multietnisk kosmopolitisk stad där människor från alla jordens länder kan samsas och därför även kulturarv från alla jordens kontinenter har en plats. Står figuren i Irak kanske man associerar till det gamla Babylon, eller så ser man ett vackert konstverk utan mer betydelse än så. Allt beror på oss själva. Kulturarvet är bara ett föremål så länge vi som individer inte vill att det skall vara något mer, symbolisera makt t.ex. Eftersom alla människor bär på olika upplevelser och erfarenheter finns det inte två människor som tolkar samma föremål på samma sätt och därför är alla kulturarv hermeneutiska tolkningar, liksom vi själva är.

Skall vi då agera för att bevara Iraks kulturarv?

Ja det skall vi, för att Iraks kulturarv ur ett forskningsperspektiv angår oss alla och eftersom fredliga projekt som utför gemensamt med andra nationer ökar förbrödring och förståelse. Liksom exemplet Varkavasen kan vi gemensamt reparera de som blivit sönderslaget.

Nej det skall vi inte, för att som jag visat genom mina exempel, Varkavasen och Nimrudskatten, kulturarv oftast används för att positionera den egna personen eller den egna gruppen gentemot andra människor och grupper. Saddam ansåg sig vara arvtagare till de gamla härskarna över tvåflodslandet vilket kunde legitimera ett diktatoriskt styre liksom de gamla assyriska krigarkonungarna. Kulturarven blir föremål som knyter an till en historisk händelse som används för att motivera olika handlingar. Ett ideologiskt vapen i krig som kan användas mot andra människor. Dessutom är det omöjligt för en organisation av något slag att förhindra att föremål förstörs i naturkatastrofer eller krig och det är svårt att förhindra individen från att göra som den vill med sitt kulturarv. Vill människor och regimer förstöra kulturarv så blir det ofta så (nedrivna

Saddamstatyer t.ex.). Detta innebär dock inte att det är meningslöst med lagstiftning i kultursektorn. Jag vill bara påvisa att lagstiftningen inte alltid efterföljs, som exemplet förbud mot export av kilskriftsplattor visar. Kilskriftsplattorna försvinner med eller utan lagstiftning. Kulturarvet är en del av människans identitet och historia därför skall också tillhöra individen, exponeras och användas för att kunna integreras i den nuvarande kulturen och ingå som en del av den, inte stå utanför. Människor reser och flyttar, om kulturarvet är en del av människan borde även det resa.

Kulturarvets relevans är individuellt och därför går det inte att besvara den fråga jag ställde initialt i uppsatsen.

9. Sammanfattning

Kulturarv är hermeneutiska konstruktioner som är beroende av människan för sin egen relevans. Kulturarven behandlas på många olika sätt, vilket jag exemplifierar genom att lyfta fram tre olika föremål som behandlades på olika sätt under Irakkriget 2003 till 2007. Dessa tre föremål agerar uttolkare av hur de olika föremålsgrupperna behandlas på olika sätt under perioden i fråga. Detta sker eftersom föremålen används av olika människor och grupper för att uppnå olika syften. Härskaren Saddam bevarar Nimrudguldets eftersom det symboliserar hans egen makt över det gamla Mesopotamien. Mobben slår sönder samma kulturarv för att hävda sitt oberoende av samma härskare och det internationella forskarlaget kliver in för att reparera och ena människor över kulturgränserna. Det finns även en daglig plundring av Irak på exempelvis kilskriftstavor som när de sprids inte längre kan förstås eftersom många av dem händer samman och skall läsas tillsammans. I plundringen av arkeologiska utgrävningsplatser förstörs även kontexten av fynden för all framtid och föremålet reduceras till sitt materialvärde samt konstnärliga värde. Det har även ett symbolvärde eftersom det symboliserar kulturellt kapital och rent kapital. Kulturarvsföremålet blir därför en symbol för oss själva och vilka vi vill vara i andra människors ögon. Kulturarven ingår i det symbolspråk genom vilket vi kommunicerar med omvärlden och dess behandling och användningsområden är därför lika komplexa som det språk vi talar. I vårt agerande, om vi väljer att bevara eller förstöra föremål döljer sig även ett syfte som oftast är större än den handling det innebär att bevara eller förstöra föremålet för sin egen skull, även om vissa föremåls eller monuments skönhetsvärde talar för sig själva. Genom att bevara eller inte

bevara kulturarv uppnår vi olika syften och det är dessa vi bör ta ställning till. Kulturarv är värda att bevara eller att inte bevara beroende på vilket syfte man som individ vill uppnå. Är en förstörelse en frihetshandling är föremålet för den individ som slår sönder det inte värt att bevaras. Huruvida kulturarv skall bevara eller inte blir alltså en subjektiv fråga. Jag anser att så många som möjligt av Iraks kulturskatter skall bevaras på bästa möjliga sätt eftersom de utgör ett material att forska på, är intressanta i sig själva samt kan vara intressanta för den nya generation irakier som växer upp efter kriget (som jag hoppas tar slut snart) för att få kontakt med sitt förflutna innan kriget samt ge en bild av ett enande mellan olika folkgrupper och religiösa fraktioner har varit möjligt och förhoppningsvis även i framtiden kommer att vara möjlig. Kan kulturarvet bli en symbol för enandet av Irak är kulturarvet viktigt och relevant. Kulturarvet är relevant och viktigt att bevara om individen anser dem vara så. Det går därför inte att svara på frågan eftersom svaret är ytterst subjektivt och har därför lika många variationer som det finns människor.

10. Avslutning

En fråga som inte besvaras genom denna uppsats men som jag gärna skulle finna svar på är hur Irakierna själva⁸¹ ser på sitt kulturarv. Vad man förknippar kulturella skatter som Mesopotamiska monument och kilskriftstavlor med. Syftet med att göra denna efterforskning skulle vara att öka den ömsesidiga kulturella förståelsen genom att fördjupa förståelsen för hur irakierna själva anser att mesopotamiskt kulturarv bör behandlas.

Framtida utsikter

Kanske bör vi i Sverige tänka på andra delar av världen som Irak och Kina och hjälpa till med arbetet att bevara så mycket som möjligt de tidiga civilisationsföremål som förstörs i dessa länder idag, förutsatt att länderna själva bjuder in till samarbete. Vår kultur i Sverige har i min mening influerats och influeras fortfarande av de storslagna kulturerna i öster vilket gör att också vi kan räkna vårt kulturarv hit (i Gamla Uppsalas västhög påträffades bland annat en del av en kame importerad från trakterna kring nuvarande Iran). Jag menar inte att vi i Sverige skall expropriera föremål från de diskuterade länderna utan att Sverige som land i högre utsträckning kan hjälpa till med konserveringsarbete vid universitet och forskningsinstitutioner runt om i världen. Vi kan

⁸¹ Förutom Donny George.

bidra med vår vetenskapliga resurs och samtidigt skapa kulturella kontakter genom forskningsutbyten och olika projekt. Det anser jag gör kulturarven relevanta och värda att bevara.

Tack till alla som hjälpt mig

Bodil Petersson

Birgitta Hårdh

Deborah Olausson

Alla på arkeologiska institutionen i Lund

Daniel Serra

Ingrid Berg

Pat Marino

Tack till mina vänner

Tack till min familj och till min släkt

11. Litteraturförteckning

Alvesson, Mats, Sköldberg, Kaj 1994: *Tolkning och reflektion, vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Studentlitteratur 2007, 2 uppl.

Aronsson, Peter 2004: *Historiebruk - att använda det förflutna*. Studentlitteratur, Lund 2004.

Bahrani, Zainab 1998: *Conjuring Mesopotamia: imaginative geography and a world past*, 1998. *Archaeology under fire*, sid. 159 - 174. Red: Lynn Meskell. Routledge, London, New York.

Foster, Benjamin, R. 2003: *Missing in action: The Iraq Museum and the Human Past*, 2003: *The Iraq war and its consequences*, sid. 295- 318. Red: Irwin Abrams, Wang Gungwu. World Scientific Publishing Co. River Edge, London.

Hodder, Ian, 1986: *Reading the past, current approaches to interpretation in archaeology*, Cambridge University Press, Cambridge.

Kane, Susane 2003: *The politics of archaeology and identity in a global context*, Boston, Mass: Archaeological Institute of America: Oxford: Oxbow.

Lindkvist, Thomas 1990: *Plundring, skatter och feodala statens framväxt; organisatoriska tendenser I Sverige under övergången från vikingatid till tidig medeltid*,

Historiska institutionen, 2 uppl. Printed in Sweden by Reprocentralen HSC.

Lundén, Staffan 2004: The scholar and the market. Swedish scholarly contributions to the destruction of the world's archaeological heritage. *Swedish archaeologists of ethics*, sid. 197-247. Red: Håkan Karlsson. Bricoleur Press 2004. Elanders Infologistics Väst A: Mölnycke 2004.

Medelhavsmuseet 1996: *Kilskrift och Ryttafolk i främre orienten*, Pat Marino-Hultman, Fabrizia Orsaria, Olof Pedersén, Susanne Unge Sörling, Marie- Louise Winbladh, Karin Ådahl, TK i Uppsala AB 1996.

Oestigaard, Terje 2007: *Political Archaeology and Holy Nationalism, Archaeological Battles over the Bible and Land in Israel and Palestine from 1967 – 2000*. Department of Archaeology, University of Gothenburg.

Renfrew, Colin, 2003: Reflections on the Looting of the Iraqi National Museum in Baghdad, 2003. *The Iraq war and its consequences* sid. 319- 336. Red: Irwin Abrams, Wang Gungwu. World Scientific Publishing Co. River Edge, London.

Said, Edward. W 1978: *Orientalism*. London: Penguin, 2003. Originally published: New York: Pantheon, 1978; London Routledge & Keagan Paul, 1979.

Trigger, Bruce G 1989: *A history of Archaeological thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

Trolle Larsen, Mogens and Harbsmeier, Michael 1989: *The Humanities between Art and Science, Intellectual Developments 1880-1914*

Trost, Jan 2002: *Att skriva uppsats med akribi*. Studentlitteratur Lund, 2006

Tidskriftartiklar

Caravella, Tony, 2003: *Archives and manuscripts*, The laws of war and the destruction of Cultural Property in the Iraq war vol. 32, No.1, s. 107 – 136.

DIK- forum (facklig tidskrift för anställda inom Dokumentation, Information, Kultur) 2006: Uppdraget: Skydda Iraks kulturarv! nr 8, s.18.

Hamilakis, Yannis, 2003: *Public archaeology, Iraq, stewardship and 'the record'*, An ethical

crisis for archaeology, vol. 3, Sid. 104- 111.

Uppsatser

Larsson, Sofia 2005: *Gamar over Bagdad, En analys av berättelserna om vad som hände med Iraks kulturarv*, Magisteruppsats i biblioteks och informationsvetenskap vid biblioteks- och informationsvetenskap/ bibliotekshögskolan 2005:42, Högskolan i Borås.

Uppslagsverk

NE; 1992, 1994

SAOL 11.

Svenska språknämnden, 1991: *Svenska skrivregler*. Almqvist & Wiksell Förlag

Terminologicentrum TNC, 2001: *Skrivregler för svenska och engelska från TNC*. Elanders Gotab, 2001.

Elektroniska källor

BBC, 2001-07-28

<http://www.bbc.co.uk>

Dagens Nyheter, 2006-10-24

[http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=722&a=4314&previousRenderType=5
&q=irak](http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=722&a=4314&previousRenderType=5&q=irak)

Dagens nyheter, 2006-11-20

<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=590299>

New York Times 2003-09-25

<http://www.nytimes.com/2003/09/25/obituaries/25CND-SAID>

New York Times, 2007-10-14

[http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9C06E7DB1F39F930A25755C0A9
659C8B63](http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9C06E7DB1F39F930A25755C0A9659C8B63)

Stockholm City, 2006-02-20

<http://www.city.se>

Riksantikvarieämbetet

www.raa.se

UNESCO, 2006-10-30

<http://portal.unesco.org/culture/en>

UNIDROIT

www.unidroit.org

Elektronisk litteratur

Longmore- Etheridge Ann; Faulk Wilbour C *Preserving the lost Art of War*

Elin/ Lund, sökord archaeology, Iraq

<http://proquest.umi.com.ludwig.lub.lu.se/pqdlink?Ver=1&Exp=10-26->

2008&REQ=1&Cert=1Xu3PbBnxTzlrF7ZLHL04vTPSFbjpPSRoP0qt7habI9jgm9q
4qrPKI%2fi9WCStPl&DID=684671001

Figurer

Fig.1. s.15 Karta över Irak, Oscar Alarik är hämtad ur textsamlingen ”*Kilskrift och Rytтарfolk i främre Orienten*” som gavs ut av Medelhavsmuseet 1996.

Fig.2. s.16 Kilskrift, www.google.com; picture, (sökord Nimrud) (www.uned.es)

Fig.3. s.17 Stämpelsigill och dess användningsområde, Oscar Alarik från ”*Kilskrift och Rytтарfolk i Främre Orienten*” Medelhavsmuseet 1996.

Fig.4. s.20 Karta över Nimrud, www.google.com; picture (sökord Nimrud)

www.news.nationalgeographic.com

Fig.5. s.23 En gudom på en reliefstele med kilskrift, format av ett block.

www.google.com; picture, (sökord Nimrud)

Fig.6. s.28 Foto: Bengt A Lundberg, Svenska världsarv, www.raa.se

Fig.7. s.33 Närmare studie av Warkavasens motiv, *New York Times*, söndag den 14 oktober 2007.

Fig.8. s.34, 35 Warka vasen *New York Times*, söndag den 14 oktober 2007.

Fig.9. s.39 Drottning Smycken i guld från Nimrudskatten, www.google.com; picture, (sökord Nimrud)

Fig.10. s.40 Rekonstruktion av ett palats vid Nimrud, www.google.com; picture, (sökord

Nimrud) (www.ancientdays.net)

Fig.11. s.40 Guldarmbandet från Nimrudskatten, www.google.com:picture, (sökord Nimrudskatten) Finns även i *The Iraq war and Its consequences*, Irwin Abrams, Wang Gungwu; 2003.

Artiklar från Internetsidor frikopplade från akademiska instanser och större dagspress

Dr McGuire Gibson, (april 2006)

<http://www.ifar.org/tragedy.htm>

Jato, aina.se, (april 2006)

<http://www.aina.org/aol/nimrud>

Luhnov, David (april 2006)

<http://www.ancientsites.com/aw/Post/150788>

Marshall, Andrew (2006)

<http://www.ancientsites.com>

Muntlig uppgift

George, Donny British museums auditorium kl:18.30, 16/11 – 2006

Marino, Pat Medelhavsmuseet 2006-10-23